

PROF. DR. AFRIM KRASNIQI

Instituti i Historisë / Akademia e Shkencave e Shqipërisë
afrimkrasniqi@gmail.com, afrim.krasniqi@asa.edu.al

**DOSJA E ARIT SHQIPTAR: NGA KONFLIKTI IDEOLOGJIK
TE ZGJIDHJA NË PERIU DHËN E TRANZICIONIT****Abstrakt:**

Procesi i kthimit të arit monetar shqiptar të grabitur gjatë Luftës së Dytë Botërore përbën një nga çështjet më të ndërlikuara dhe më të zgjatura të pasluftës europiane, i ndikuar nga faktorë politikë, ideologjikë dhe juridikë. Ai u shoqërua me paqartësi mbi burimet e konfiskimit dhe u instrumentalizua në diskursin politik, duke u ndërthurur me pretendime ndaj fuqive të kohës dhe me çështjen e Kanalit të Korfuzit.

Shqipëria ishte vendi i fundit në Europë që përfitoi nga mekanizmi ndërkombëtar i kthimit të arit, duke e përmbyllur procesin vetëm në mesin e viteve 1990, pas një ndryshimi thelbësor në qasjen shtetërore pas vitit 1992. Artikulli argumenton se kjo zgjidhje duhet kuptuar si rezultat i një transformimi historik: kalimi nga një regjim i izoluar ideologjik drejt një aktori që vepron në përputhje me normat e rendit ndërkombëtar.

Depolitizimi i çështjes dhe riformësimi i politikës së jashtme krijuan kushtet për një trajtim pragmatik, të mbështetur në dokumente arkivore dhe mekanizma diplomatikë. Nga perspektiva e studimeve historike, ky rast dëshmon se rindërtimi i narrativës mbi të kaluarën ndikon drejtpërdrejt në zgjidhjen e çështjeve të trashëguara ndërkombëtare. Përmbyllja e dosjes së arit përfaqëson kështu një moment kyç, ku ndërthuren historia, diplomacia dhe e drejta ndërkombëtare në kontekstin e tranzicionit shqiptar.

Fjalë kyçe:

Ari monetar, kthimi i arit, konflikt ideologjik, tranzicioni postkomunist, e drejta ndërkombëtare.

Hyrje

Historia e arit monetar përbën një komponent të rëndësishëm të trashëgimisë së Luftës së Dytë Botërore, pasi ndërthur zhvillimet ekonomike me politikën e jashtme dhe mekanizmat e rendit ndërkombëtar të pasluftës. Në shumicën e rasteve në Europë, konfiskimi dhe kthimi i rezervave monetare u trajtuan si pjesë e proceseve të stabilizimit financiar dhe të rregullimit diplomatik pas vitit 1945. Megjithatë, interpretimi historik i këtyre proceseve ka qenë i pabarabartë, shpesh i fragmentuar dhe i ndikuar nga kontekste politike të ndryshueshme.

Në këtë kuadër, çështja e arit monetar shqiptar përfaqëson një rast studimor veçanërisht domethënës, jo vetëm për dinamikat e brendshme, por edhe për funksionimin e mekanizmave ndërkombëtarë në raport me shtete të vogla dhe institucionalisht të dobëta. Në historiografinë shqiptare dhe në diskursin publik, kjo çështje është trajtuar për dekada përmes narrativave të thjeshtuara, të ngarkuara me mite, interpretime ideologjike dhe përdorime politike të së kaluarës. Fokusimi në përgjegjësi individuale ose në fajësime morale ka lënë në hije kompleksitetin historik dhe kontekstin ndërkombëtar të procesit.

Si pasojë, rasti shqiptar është izoluar në punime studimore dhe rrallëherë është vendosur në perspektivë krahasuese me përvojat e vendeve të tjera europiane të prekura nga konfiskimi i arit monetar gjatë luftës. Ky artikull niset nga premisa se historia e arit monetar shqiptar nuk mund të kuptohet përmes kategorive binare apo interpretimeve lineare, por si një proces i zgjatur dhe kompleks, i kushtëzuar nga ndryshimet politike e diplomatike, si edhe nga kapacitetet reale të shtetit shqiptar për të vepruar në arenën ndërkombëtare.

Konfiskimi i arit gjatë viteve 1943-1944, përjashtimi *de facto* i Shqipërisë nga mekanizmat e hershëm të kthimit pasluftës dhe zvarritja e zgjidhjes deri në mesin e viteve 1990 pasqyrojnë ndërveprimin e disa faktorëve: izolimin politik gjatë regjimit komunist, ideologjizimin e së kaluarës dhe pasojat afatgjata të konflikteve diplomatike të pazgjidhura. Vonesa unike e Shqipërisë në përmbylljen e procesit – duke qenë vendi i fundit në Europë që arriti një zgjidhje – nuk ishte thjesht rezultat i pengesave teknike apo juridike, por pasojë e një qasjeje shtetërore që, për

një kohë të gjatë, privilegjoj koherencën ideologjike mbi pragmatizmin diplomatik.

Qëllimi i këtij artikulli është të analizojë historinë e konfiskimit dhe kthimit të arit monetar shqiptar si një proces konkret që ndihmon në kuptimin e marrëdhënieve midis politikës së brendshme, diplomacisë dhe rendit ndërkombëtar të pasluftës. Pyetja qendrore që udhëheq studimin është: Pse dhe si ndryshon qasja shtetërore shqiptare ndaj kësaj çështjeje vetëm pas vitit 1992. Teza kryesore argumenton se rënia e regjimit komunist, rishikimi i narrativës historike zyrtare dhe riorientimi i politikës së jashtme krijuan kushtet për një trajtim më pragmatik dhe të harmonizuar me praktikën ndërkombëtare. Duke u mbështetur në dokumente arkivore shqiptare dhe në burime diplomatike ndërkombëtare, disa prej të cilave publikohen për herë të parë, studimi synon të kontribuojë në një lexim më të balancuar dhe historikisht të argumentuar të një teme të politizuar për dekada.

Nga pushtimi te konfiskimi: Origjina e çështjes së arit shqiptar (1939-1944)

Debati mbi arin shqiptar është ndërtuar shpesh mbi një mbivendosje konceptuale dhe kronologjike të disa proceseve të ndryshme: rezervat e arit të konfiskuara nga Gjermania naziste gjatë viteve 1943-1944; administrimi i rezervave monetare nga Italia fashiste pas pushtimit të prillit 1939; tërheqja e një pjese valutore nga Mbreti Zog në prag të pushtimit; si dhe sekuestrimi i arit privat të qytetarëve shqiptarë nga forcat pushtuese. Kjo mbivendosje ka prodhuar konfuzion analitik dhe ka penguar dallimin midis dosjeve që kanë natyrë të ndryshme juridike dhe historike.

Nga pikëpamja analitike, disa prej këtyre çështjeve janë periferike ndaj problematikës së arit nazist. Kapitullimi i Italisë fashiste në shtator 1943 e reduktoi ndjeshëm rëndësinë e rolit italian, ndërsa konfiskimi i pasurisë private të individëve nuk u përfshi në mandatin e Komisionit Trepalësh për Arin Monetar (Tripartite Gold Commission – TGC) dhe nuk është i identifikueshëm statistikisht në mënyrë të plotë.¹ Për më tepër, praktika e konfiskimeve kolektive të pasurisë private vijoi edhe pas

¹ Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, *Final Report* (Brussels: Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, 1998), 1-3.

vitit 1945 nga regjimi komunist, duke ndjekur një model të njohur në shumicën e vendeve ish-komuniste.²

Gjatë periudhës komuniste, debati mbi arin shqiptar ishte i mbyllur, ndërsa narrativa historike u krijua nga udhëheqja politike dhe u unifikua në botimet zyrtare dhe në diskursin institucional. Brenda kësaj kornize ideologjike, figura e Mbretit Zog dhe drejtuesit shqiptarë të periudhës së pushtimit u paraqitën apriori si të korruptuar dhe përgjegjës për humbjen e rezervave valutore të shtetit, përmes një analogjie të drejtpërdrejtë midis tërheqjes së një sasive valutore dhe konfiskimit nazist.³ Ky interpretim shërbeu për legjitimimin e rendit të ri pas vitit 1945 dhe për diskreditimin e elitave nacionaliste, ndërsa riprodhimi i tij edhe në periudhën postkomuniste dëshmon për qëndrueshmërinë e kësaj narrative në kujtesën kolektive.

Thelbi i çështjes së arit shqiptar lidhet me konfiskimin e arit monetar nga autoritetet gjermane gjatë pushtimit nazist të Shqipërisë në vitet 1943-1944, i cili më pas u përfshi në mekanizmat ndërkombëtarë të rikuperimit pas Luftës së Dytë Botërore.⁴ Në kuadrin e ekonomisë së luftës, prania ushtarake gjermane gjeneronte kosto të konsiderueshme, të cilat, sipas argumentimit të përfaqësuesit të posaçëm Hermann Neubacher,⁵ duhej të mbuloheshin nga burimet vendore.⁶ Ky qëndrim u konkretizua më 16 shtator 1943, kur forcat gjermane tërhoqën nga Banka e Romës bankënota shqiptare në franga dhe konfiskuan sasinë e arit në monedha (853 070), si edhe në shufra dhe lingota ari (7 627 757) të shtetit shqiptar, në vlerë totale rreth 8 milionë fr. ari.⁷ Përpjekjet e

² János Kornai, *The Socialist System: The Political Economy of Communism* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992), 61-72.

³ Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, 1-3.

⁴ Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (më tej: AQSH), Fondi (më tej: F.) 179 (Banka Kombëtare e Shqipërisë / Drejtoria Qendrore), Viti (më tej: V.) 1944, Dosja (më tej: D.) 10, fl. 7-8. Borxhi i shtetit gjerman kundrejt shtetit shqiptar.

⁵ *1945 Final Report of the German Wehrmacht in Albania* [Abschlußbericht der Deutschen Wehrmacht in Albanien, typescript in the National Archives, Washington DC, Captured German Records, Roll T501/258].

⁶ Arkivi i Ministrisë për Europën dhe Punët e Jashtme, Fondi MPJ (më tej: AMPJ), V. 1997, D. 68, fl. 1. 1997. Çështja e arit monetar. Grabitja e arit monetar të Bankës Kombëtare Shqiptare nga nazistët gjermanë. Hebrenjtë në Shqipëri.

⁷ AQSH, F. 506, V. 1947, D. 68, fl.1-2. Drejtoria e Përgjithshme e Bankës, raport mbi sasinë e ndryshme të arit shqiptar të grabitura nga gjermanët.

autoriteteve shqiptare për të depozituar rezervat në vende neutrale,⁸ veçanërisht në Zvicër, u refuzuan, duke dëshmuar kufijtë realë të sovranitetit formal shqiptar. Ari u transferua në Reichsbank në Berlin dhe u integrua në sistemin financiar të Rajhut.⁹ Garancitë e dhëna në marrëveshjen reciproke ishin formale dhe, pas luftës, sasia e gjetur e arit e të gjitha vendeve nën pushtim u sekuestrua nga forcat aleate. Përlllogaritjet e pasluftës tregojnë se, duke përfshirë edhe konfiskimet brenda territorit shqiptar, sasia totale e arit të grabitur arrinte rreth 23.408 kilogramë, ku përfshihet edhe ari i marrë në Romë, si dhe tërheqja e bërë nga Banka Kombëtare e Shqipërisë gjatë periudhës së fundit të luftës. Pas vitit 1945, çështja e arit shqiptar u përfshi në mekanizmin e Komisionit Trepalësh të Arit Monetar. Përpjekjet për njohjen e legjitimitetit të qeverisë jashtë dhe integrimi në zonën e influencës sovjetike u shoqëruan edhe me përpjekjet për të përfutur reparacione nga Italia e Gjermania, si dhe për rikthimin e arit të sekuestruar nga forcat naziste. Megjithatë, për Shqipërinë këto sfida rezultuan shumë më të vështira sesa për vendet e tjera ish-komuniste. Funksionimi si vend satelit dhe, më vonë, vetizolimi politik i regjimit komunist, së bashku me faktorë të tjerë në kontekstin e Luftës së Ftohtë, vonuan ndjeshëm realizimin e kërkesës shqiptare, duke e bërë Shqipërinë rastin e vetëm që nuk përfitoi nga ky mekanizëm deri në vitet '90.

Ari shqiptar dhe impakti i Gjykatës Ndërkombëtare

Në janar 1946, fuqitë perëndimore fituese të Luftës së Dytë Botërore arritën një dakordësi politike dhe financiare për trajtimin e reparacioneve dhe kthimin e rezervave të arit të konfiskuara nga Gjermania naziste.¹⁰ Një parim themelor i kësaj marrëveshjeje ishte ndarja e qartë midis reparacioneve të luftës dhe kthimit të arit monetar, i cili u konceptua si një proces teknik, financiar dhe juridik, i shkëputur

⁸ *Po aty*, F. 490, V. 1945, D. 123, fl. 1-5. Këshilli i Ministrave. Korrespondencë e Këshillit të Ministrave me Bankën e Shtetit Shqiptar, Ministrinë e Punëve të Jashtme dhe Ministrinë e Financave, mbi tërheqjen e arit të depozituar në Bankën e Reich-ut në Gjermani.

⁹ *Po aty*, F. 179, V. 1944, D. 10, fl. 6-7. Banka Kombëtare e Shqipërisë, raport mbi çështjet monetare dhe financiare për t'u shqyrtuar nga Komisioni shqiptaro-gjerman.

¹⁰ *Agreement on Reparation from Germany and on the Establishment of an Inter-Allied Reparation Agency*, January 14, 1946, 61 Stat. 3157.

nga përgjegjësitë politike të shteteve humbëse. Kthimi i arit do të realizohej mbi bazën e proporcionalitetit, në përputhje me sasinë reale të arit të identifikuar dhe me peshën e pretendimeve të verifikuara, dhe jo mbi bazën e humbjeve të pretenduara.¹¹

Për administrimin e këtij procesi, Shtetet e Bashkuara, Britania e Madhe dhe Franca krijuan më 27 shtator 1946 Komisionin Trepalësh për Arin Monetar, me mandat për identifikimin, administrimin dhe rishpërndarjen e arit monetar të konfiskuar nga Gjermania naziste. Komisioni vepronte mbi procedura të standardizuara dhe bazohej në dokumentacion arkivor dhe bankar që vërtetonte origjinën e arit, aktet e konfiskimit dhe lidhjen juridike me shtetin pretendues. Vendimet e tij ishin konsensuale dhe të detyrueshme. Ky mekanizëm synonte të shmangte politizimin e procesit dhe ta mbante atë brenda kornizave të një zgjidhjeje shumëpalëshe, të bazuar në prova dhe kompromis.¹²

Në vitin 1947, qeveria shqiptare paraqiti kërkesën për kthimin e arit monetar të Bankës Kombëtare të Shqipërisë, rezervë e tërhequr fillimisht në Romë gjatë pushtimit italian dhe e konfiskuar më pas nga forcat gjermane. Dokumentacioni shqiptar u vlerësua pozitivisht dhe, pas disa vendimeve, më 13 qershor, TGC vendosi kthimin e 1121 kg ar,¹³ duke njohur parimisht të drejtën e Shqipërisë mbi këtë rezervë. Vendimi u kundërshtua nga pala italiane, e cila pretendoi se ari i tërhequr nga Banka e Romës përbënte pronë italiane, duke u mbështetur në strukturën aksionare të Bankës Kombëtare të Shqipërisë dhe në marrëveshjen e bashkimit monetar shqiptaro-italian të vitit 1939. Pala shqiptare argumentoi, ndër të tjera, se marrëveshja e vitit 1939 kishte humbur çdo efekt juridik pas përfundimit të luftës dhe Traktatit të Paqes të shkurtit 1947. Për shkak të kompleksitetit të çështjes, komisioni ua delegoi problemin qeverive përbërëse, të cilat më 25 prill 1951 kërkuan një opinion juridik nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë.¹⁴ Me opinionin

¹¹ Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, 4.

¹² Po aty, 5.

¹³ AMPJ, V. 1948, D. 488, fl. 2-3. Dosja e arit monetar. CC/ALB, 30 qershor 1948, nga Komisioni Trepalësh (KTA).

¹⁴ International Court of Justice. *Monetary Gold Removed from Rome in 1943* (Italy v. France, United Kingdom and United States). Advisory Opinion, 15 June 1954. I.C.J. Reports 1954.

e 20 shkurtit 1953, gjykata konfirmoi se ari i tërhequr në Romë ishte pronë e shtetit shqiptar, duke rrëzuar përfundimisht pretendimin italian.¹⁵

Në plan krahasues, shumica e shteteve përfituese nga vendimet e TGC-së pranuan kompromisin shumëpalësh dhe realizuan kthimin e shumicës së sasisë së arit brenda një harku kohor relativisht të shkurtër. Procesi u zhvillua kryesisht në periudhën 1947-1958, vijoi me korrigjime teknike dhe rishpërndarje shtesë gjatë viteve 1960-1980 dhe u mbyll përfundimisht në vitet '90.¹⁶ Vende si Belgjika, Holanda, Austria, Çekosllovakia, Greqia, Polonia, Hungaria, Rumania, Jugosllavia dhe Franca përfituan ar monetar, por në çdo rast në sasi më të vogla sesa pretendimet fillestare, për shkak të kufizimeve reale të rezervave të gjetura, si edhe, në disa raste, edhe për shkak të pozicionit të tyre gjatë luftës.¹⁷

Në kontrast me këtë praktikë, procesi i kthimit të arit shqiptar u bllokua që në fazën e hershme, jo për arsye teknike apo juridike, por për shkak të konfliktit me Britaninë e Madhe pas incidentit të Kanalit të Korfuzit. Më 22 tetor 1946, në ujërat territoriale shqiptare pranë Sarandës, dy luftanije britanike ranë mbi mina detare, duke shkaktuar vdekjen e 44 ushtarakeve britanikë dhe plagosjen e 42 të tjerëve. Ngjarja u shndërrua në një krizë të rëndë politike dhe juridike në një moment kritik të pasluftës.¹⁸ Shqipëria vazhdimisht deklaroi se “*nuk ka pasur dijeni për këtë dhe nuk ka asnjë lidhje direkte ose indirekte me këtë ndodhi fatkeqe, prandaj nuk mban asnjë përgjegjësi për të*”,¹⁹ por dokumente zyrtare dëshmojnë se qeveria shqiptare bashkëpunoi me jugosllavët në vendosjen e minave,²⁰ fakt që njëhej edhe nga shtetet e përfshira. Pas mosmarrëveshjeve lidhur me përgjegjësinë direkte ose

¹⁵ *Monetary Gold Removed from Rome in 1943*, Advisory Opinion, International Court of Justice, 20 February 1953, I.C.J. Reports 1953, 1.

¹⁶ Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, *Report on the Work of the Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, 1946-1998* (Brussels, 1998).

¹⁷ *Po aty*, 1-5.

¹⁸ *Corfu Channel (United Kingdom v. Albania)*, Merits, Judgment, International Court of Justice, 9 April 1949, I.C.J. Reports 1949, 4.

¹⁹ *AQSH*, F. 373/Arkivi i Partisë (AP), V. 1985, D. 707, fl. 2-3. Informacion i Ministrisë së Punëve të Jashtme drejtuar Ramiz Alisë dhe Adil Çarcanit, 27.05.1985.

²⁰ *Po aty*, F. 14/AP-MP, V. 1957, D.1, fl. 17. Nga takimi që u bë në KQ të PPSH-së ndërmjet delegacionit të PPSH-së dhe delegacionit parlamentar kinez të kryesuar nga shoku Pen Çen, më 16.01.1957.

indirekte, çështja iu referua Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë. Me vendimin e 9 prillit 1949, gjykata e shpalli Shqipërinë përgjegjëse sipas së drejtës ndërkombëtare, ndërsa më 15 dhjetor 1949 e detyroi atë të dëmshpërblente Britaninë e Madhe me 843 947 sterlina.²¹ Shqipëria nuk e kundërshtoi shumën e dëmshpërblimit dhe tentoi të zhvillonte bisedime me palën britanike (bisedimet midis B. Shtyllës – S. Beckett-it) në fillim të viteve '50, duke propozuar një pagesë simbolike prej 50 mijë sterlinash. Pala britanike e cilësoi këtë propozim si “qesharak” dhe bisedimet u ndërpreën.²² Ky fakt tregon se mosmarrëveshja fillestare u lidh më shumë me shifrat financiare të dëmshpërblimit sesa me legjitimitetin ose vendimin e gjykatës. Më pas, Tirana zyrtare, e nxitur edhe nga motive ideologjike dhe nga zgjedhja politike për të mos vendosur marrëdhënie me SHBA-në dhe Britaninë e Madhe, deklaroi se nuk e pranonte përgjegjësinë dhe as vendimin e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë, duke refuzuar kështu edhe pagesën financiare përkatëse.²³ Ky qëndrim rezultoi një gabim strategjik me pasoja afatgjata.

Britania e Madhe kushtëzoi normalizimin e marrëdhënieve dypalëshe me zbatimin e vendimit të gjykatës, një pozicion i mbështetur edhe nga Shtetet e Bashkuara.²⁴ Në këtë mënyrë, ndryshe nga vendet e tjera europiane, ku kthimi i arit u realizua si pjesë e normalizimit ndërkombëtar, Shqipëria mbeti për afro katër dekada jashtë mekanizmave kompensues dhe të dialogut të pasluftës. Përjashtimi nuk lidhej me mungesën e dokumentacionit apo me refuzimin e pretendimeve, por me paaftësinë strukturore për ta trajtuar çështjen e arit si pjesë të paketës së detyrimeve në mekanizmat ndërkombëtarë të drejtësisë, pa mbivendosje me konfliktet politike. Regjimi komunist zgjodhi ta ideologjizonte procesin për kthimin e arit dhe, mbi këtë bazë, edhe ta ndërthurte atë me

²¹ Records of the Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, *Final Report to the Three Governments (1998)*, U.S. Department of State (<https://2009-2017.state.gov/s/l/65668.htm>); dhe *AMPJ*, V. 1985, D. 1160, fl. 135; 843 947 sterlina është shuma që u caktua nga Gjykata e Hagës në dhjetor 1949 për incidentin e Kanalit të Korfuzit. 843 947 me kursin e këmbimit të vitit 1949-1967 ishte baras me 2 363 051 60 dollarë.

²² *AQSH*, F. 14/AP-STR, V. 1990, D. 222, fl. 14. Informacion për bisedimet që do të zhvilloheshin me anglezët për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve dhe kthimin e arit. Mbi çështjen e arit monetar dhe incidentin e Kanalit të Korfuzit.

²³ *AMPJ*, V. 1985, D. 1163, fl. 43. Mbi arin shqiptar.

²⁴ *The National Archives*, London, FCO, 28/3706, JCR Gray-Eastern European and Soviet Department, “Marrëdhëniet anglo-shqiptare”, 5 dhjetor 1979.

narrativa konfrontuese ndaj rendit ndërkombëtar perëndimor, duke e zhvendosur procesin nga aspekti procedural në arenën gjeopolitike. Ky bllokim krijoi një kontekst strukturor që shpjegon pse Shqipëria hyri në fazën e mëvonshme negociuese jo si përfituese e vonuar e një procesi teknik, por si palë e izoluar, e ngarkuar me një trashëgimi të pazgjidhur konfliktesh juridike dhe diplomatike.²⁵

Vitet 1985-1990: Negociata dogmatike dhe mungesë progresi

Gjatë viteve '80, ndryshimet në marrëdhëniet Lindje-Perëndim dhe transformimet e brendshme në një sërë shtetesh krijuan një kontekst më të favorshëm për rishikimin e çështjeve të pazgjidhura të pasluftës. Këto zhvillime u reflektuan edhe në dosjen e kthimit të arit monetar shqiptar dhe në përpjekjet për zgjidhjen e konfliktit me Britaninë e Madhe lidhur me incidentin e Kanalit të Korfuzit. Nisma më e rëndësishme ishte propozimi i planit me shtatë pika nga vendet anëtare të Komisionit Trepalësh, i përcjellë qeverisë shqiptare më 20 prill 1984 nga ambasadori francez Marcel Martin.²⁶ Kjo nismë u ndërmor me kërkesë të palës amerikane dhe britanike, të cilat prej viteve '70 kishin shprehur gatishmëri për dialog politik me Shqipërinë komuniste. Në atë periudhë, Shqipëria ishte i vetmi vend evropian pa marrëdhënie diplomatike me Shtetet e Bashkuara, Britaninë e Madhe dhe Bashkimin Sovjetik, ndërsa deri në vitin 1987 edhe pa marrëdhënie me Republikën Federale të Gjermanisë (RFGJ).

Plani me shtatë pika konfirmonte vendimin e vitit 1948 të Komisionit Trepalësh për kthimin e arit të konfiskuar nga Gjermania naziste. Ai parashikonte, gjithashtu, detyrimin që Shqipëria t'i paguante qeverisë amerikane më pak se 2 milionë dollarë për shpronësimet e dhunshme të pasurive të shtetasve amerikanë dhe t'i shlyente Britanisë së Madhe rreth 2 milionë dollarë në përmbushje të vendimit të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë. Në këmbim, qeveria amerikane dhe britanike do të deklaropin me shkrim zgjidhjen përfundimtare të pretendimeve të tyre ndaj Shqipërisë, pa kërkuar një deklaram reciprok

²⁵ *AQSH*, F. 505, V. 1978, D. 206, fl. 1-10. Mbi problemin e arit të bllokuar nga Anglia, raport i Ministrisë së Punëve të Jashtme drejtuar Ministrisë së Financave.

²⁶ *AMPJ*, V. 1984, D. 606, fl. 140-142. Mbi problemin e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia.

nga pala shqiptare.²⁷ Qeveria franceze, pa pretendime të drejtpërdrejta, i bëri të ditur palës shqiptare se oferta nuk mund të ishte e hapur për shumë kohë dhe se refuzimi i saj do t'u jepte palëve të tjera të drejtën për rishikimin e pozicioneve.

Dokumenti përbënte një ofertë të avancuar diplomatike dhe një kontrast të qartë me retorikën dogmatike të udhëheqjes shqiptare. Megjithatë, Shqipëria konsumoi edhe 8-10 vjet me politikë refuzuese, retorikë konfrontuese, bisedime të pasuksesshme dhe formula alternative, derisa në vitin 1992 pranoi një marrëveshje²⁸ në thelb të ndërtuar mbi të njëjtat terma reference të planit të vitit 1984.

Në maj 1984, Tirana zyrtare e shqyrtoi formalisht propozimin, por dokumentacioni i Ministrisë së Punëve të Jashtme (MPJ) tregon se pala shqiptare e keqkuptoi qasjen konstruktive të palëve perëndimore, duke supozuar se ndodhej në pozita për të diktuar kushte më të favorshme. Në përgjigjen e saj, ajo kërkoi interesa shtesë mbi vlerën e arit (fitimin e munguar), duke e justifikuar këtë me mbajtjen e arit në bankat britanike që prej vitit 1948. Paralelisht dhe me arrogancë ajo hodhi poshtë kërkesat amerikane dhe britanike, duke mohuar ekzistencën e pasurive amerikane të shpronësuar, përgjegjësinë për incidentin e Kanalit të Korfuzit dhe vetë vlefshmërinë e vendimit të Gjykatës së Hagës. Ajo vijoi retorikën e akuzave ndaj amerikanëve dhe britanikëve për dëme dhe qëndrime tradicionale armiqësore e subversive ndaj Shqipërisë.²⁹ Britania kishte një rol të veçantë në këto akuza, pasi identifikojë si shteti që kishte grabitur arin shqiptar, atë të depozituar nga ish-Mbreti Zog dhe atë të sekuestruar nga forcat pushtuese gjermane.³⁰ Në formë dhe përmbajtje, këto vlerësime ishte në vijimësi të plotë me qëndrimet e artikuluara nga Enver Hoxha që në vitin 1949.³¹

Reagimi i palëve perëndimore ishte i përmbajtur, pasi synonte ruajtjen e dialogut. Në vitin 1985 u vendos një komunikim i përkohshëm

²⁷ *Po aty*, fl. 142. Mbi problemin e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia.

²⁸ Afrim Krasniqi, "Rivendosja e marrëdhënieve diplomatike midis Shqipërisë dhe Britanisë së Madhe dhe ndikimet gjatë tranzicionit," në Afrim Krasniqi (ed.), *Marrëdhëniet shqiptaro-britanike: 100 vjet raporte – historia, bilanci dhe perspektiva* (Tiranë: Instituti i Historisë, Akademia e Shkencave, 2026), 228.

²⁹ *AMPJ*, V. 1985, D. 1161, fl. 288. Procesverbal i bisedimeve të zhvilluara në Paris ndërmjet delegacionit të RPSSH-së dhe delegacionit të Britanisë së Madhe për çështjen e arit shqiptar.

³⁰ Krasniqi (ed.), *Marrëdhëniet shqiptaro-britanike. 100 vjet raporte*, 10.

³¹ Krasniqi, "Rivendosja e marrëdhënieve diplomatike", 218.

midis palëve,³² megjithatë dokumentet tregojnë se pala shqiptare i konceptoi bisedimet jo si proces negociues, por si platformë për riafirmimin e qëndrimeve të saj dhe për maksimalizimin e kërkesave.³³ Asnjë nga skenarët e parashikuar nga ministri Malile nuk përfshinte mundësinë e pranimit të ofertës ekzistuese ose të një kompromisi real. Ajo jo vetëm vijoi të refuzonte apriori pagesat detyruese, por zgjeroi edhe listën e pretendimeve, duke përfshirë kërkesa për kompensim dëmsh nga veprimtaria e grupeve diversante të viteve '49-'50, reparacione lufte dhe rilogaritje monetare sipas kursit të ri të këmbimit. Procesverbalet e takimeve tregojnë se zyrtarët dhe ekspertët shqiptarë të angazhuar demonstuan një qasje dogmatike dhe ideologjike,³⁴ shpesh në kontrast të hapur me argumentet juridike dhe financiare të palëve perëndimore dhe me praktikat e ndjekura me vendet e tjera. Kjo sjellje prodhoi një dialog të ngurtë, më tepër një monolog sesa negociatë, duke ndikuar negativisht edhe në fleksibilitetin e ofertave të palëve të tjera, veçanërisht të Britanisë së Madhe, për të cilën përmbushja e vendimit të gjykatës përbënte çështje prestigji politik dhe drejtësie.

Nga takimi në takim, të njëjtët zyrtarë dhe diplomatë propozonin dhe mbronin teza, të cilat në takimet vijuese i tërhiqnin ose i ndryshonin, duke pranuar në konsultimet shkresore me MPJ-në se disa prej tyre ishin të paarsyeshme dhe nuk ishin aplikuar nga pala shqiptare as në bisedimet për rivendosjen e marrëdhënieve me RFGJ-në. Ky tipar u përsërit edhe në prill 1990, kur eksperti kryesor i delegacionit, historiani Arben Puto, përmes një materiali të shkruar, ndonëse pranoi se vendimi i Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë ishte një fakt juridik i detyrueshëm dhe se ishte *“thjesht një gjyq i humbur, padrejtësisht, por megjithatë i humbur”*, mbështeti tezën se Shqipëria kishte pasur dhe kishte plotësisht të drejtë ta atakonte këtë vendim, përderisa ai nuk pasqyronte të vërtetën dhe nuk përputhej me kuptimin e përgjithshëm të drejtësisë.³⁵

³² Ksenofon Krisafi, *Në kërkim të arit, historia e arit shqiptar të rrëmbyer gjatë Luftës së Dytë Botërore* (Tiranë: Dita, 2008), 177-188.

³³ AMPJ, V. 1990, D. 89, fl. 1-2. Informacione, radiograme, shkëmbime korrespondence etj., mbi takimet dhe bisedimet për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, si dhe diskutime mbi çështjen e arit me Anglinë. Mendime për rifillimin e bisedimeve.

³⁴ AQSH, F. 14/AP-STR, V. 1990, D. 222; si dhe AMPJ, V. 1990, D. 89; *po aty*. V. 1991, D. 64. Mbi bisedimet me Anglinë, procesverbalet e bisedimeve.

³⁵ AQSH, F. 14/AP-STR, V. 1990, D. 222, fl. 14. Informacion për bisedimet që do të zhvilloheshin me anglezët për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve dhe për kthimin e arit. Mbi çështjen e arit monetar dhe incidentin e Kanalit të Korfuzit.

Nga pikëpamja kronologjike, bisedimet e vitit 1985 në ambasadat respektive shqiptare dhe britanike në Paris³⁶ (15, 18 dhe 20 mars; 6-7 qershor; 23-26 korrik) konfirmuan pozicionet ekzistuese pa sjellë ndonjë progres real. Tentativa për rifillimin e dialogut në OKB në vitin 1987³⁷ dhe raundet pasuese në vitin 1990 në Romë dhe Gjenevë shënuan ndryshime të vogla: pala shqiptare hoqi dorë nga kërkesat për fitim të munguar dhe forma reparacionesh, duke u përqendruar në negocimin e shifrave detyruese, ndërsa pala britanike rriti kërkesën për dëmshpërblim deri në 6 milionë dollarë, një qëndrim i ndikuar edhe nga dinamika e brendshme politike britanike.³⁸ Rritja e shifrës u lexua si akt destruktiv sjelljeje, por, sipas një këshillimi nga drejtuesit e shoqatës së miqësisë shqiptaro-angleze në Londër, pala shqiptare nuk duhej ta theksonte shqetësimin për shifrën e re të kërkuar, pasi ajo u servir më tepër nga Departamenti i Thesarit si pasojë e situatës së brendshme politike në Angli përpara zgjedhjeve.³⁹ Koha tregoi se sugjerimi ishte i drejtë.

Një element kyç ishte përfshirja personale e Ramiz Alisë, i cili, jo vetëm gjatë periudhës së regjimit, por edhe dy ditë pas lejimit të pluralizmit politik, me shkrim dore në shkresën e ministrit Malile, përcaktoi “vijat e kuqe” të negociatave.⁴⁰

“nuk mund të pranojmë të paguajmë as përgjegjësi për incidentin e Korfuzit”, “mund të pranojmë të paguajmë 1.9 milionë dollarë, nëse anglezët në dëftesën e marrjes na japin me shkrim garanci mbështetëse për kthimin e plotë të arit” dhe se “me amerikanët nuk do të diskutohet, sepse edhe ne kemi pretendime”.

³⁶ *AMPJ*, V. 1985, D. 1161, fl. 272. Procesverbal për bisedimet e zhvilluara në Paris midis delegacionit të RPSSH-së dhe delegacionit të Britanisë së Madhe për çështjen e arit shqiptar.

³⁷ *Po aty*, V. 1987, D. 1169, fl. 6. Informacion për bisedimet me anglezët për kthimin e arit shqiptar. Radiogram nr. 1304 dërguar Ramiz Alisë, Adil Çarçanit dhe Ministrisë së Jashtme nga zëvendësministri i Jashtëm, Muhamet Kapllani, 30.09.1987.

³⁸ *Po aty*, V. 1991, D. 64/1, fl. 1. Disa mendime për takimin me ministrin e Punëve të Jashtme të Anglisë.

³⁹ *Po aty*, V. 1991, D. 64, fl. 1-3. Njoftime dhe programe mbi takimet me delegacionin e Foreign Office (FO) për problemin e arit monetar. Informacion i Ministrisë së Punëve të Jashtme, 07.11.1991.

⁴⁰ *AQSH*, F. 14/AP-STR, V. 1990, D. 222, fl.1. Informacion për bisedimet që do të zhvilloheshin me anglezët për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve dhe për kthimin e arit. Shënim nga Ramiz Alia 14.12.1990.

Shënimi përbën një dëshmi origjinale të hendekut midis qasjes së regjimit dhe praktikave reale negociuese, si dhe kontrastin me fleksibilitetin që do të shfaqej vetëm disa muaj më pas, në kushtet e avancimit të ndryshimit të sistemit politik.

Me pluralizmin dhe rotacionin, vullnet dhe frymë konstruktive

Zhvillimet politike të viteve 1990-1991 reflektuan transformimet e brendshme në Shqipëri dhe një ripozicionim gradual të Perëndimit ndaj këtyre realiteteve. Gjatë vitit 1990, as Shtetet e Bashkuara dhe as Britania e Madhe nuk treguan interes për një zgjidhje të shpejtë të çështjes së arit, duke synuar ruajtjen e presionit për ndryshime thelbësore. Përkundrazi, ishte vetë regjimi në ikje që tentoi të largohej nga politika izolacioniste, të anëtarësohej në Konferencën për Siguri dhe Bashkëpunim në Europë (KSBE), të rivendoste marrëdhënie me dy fuqitë e Komisionit Trepalësh, si dhe të sigurote akses në ndihma ekonomike për të përballuar krizën në vend. Reagimi amerikan e britanik ishte nga skeptik deri në kritik, veçanërisht pas ngjarjeve të korrikut 1990, të cilat evidentuan limitet e reformimit të brendshëm të sistemit. Në këtë fazë, çështja e kthimit të arit monetar nuk trajtohej më si një objektiv i pavarur, por u integrua në një kuadër më të gjerë politik, ku kriteret politike morën prioritet dhe u konfirmuan edhe nga vizita e De Concini-t në gusht 1990.⁴¹

Ndryshimi u bë më i dukshëm pas lejimit të pluralizmit politik në dhjetor 1990, kur SHBA-ja dhe Britania e Madhe intensifikuan kontaktet dhe bisedimet për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike, duke mbështetur hapur tranzicionin demokratik. Kjo u reflektua edhe në votën e tyre përcaktuese për përfshirjen e Shqipërisë në strukturat e KSBE-së⁴² dhe në shndërrimin e Bashkimit Europian (atëherë TPE) në donatorin kryesor për përballimin e krizës së thellë sociale dhe ekonomike. Aktet politike dypalëshe përfshinë angazhimet për zgjidhjen e problematikave, por ishte e qartë se një qeverisje demokratike do të ishte partner më i

⁴¹ *AQSH*, V. 1990, D. 379, fl. 8. Procesverbal i takimit të Ramiz Alisë, Kryetar i Presidiumit të Kuvendit Popullor, më datë 21.08.1990, me delegacionin e kongresit të SHBA-së për sigurimin dhe bashkëpunimin në Europë të kryesuar nga kryetari i këtij delegacioni, Senatori Denis de Concini.

⁴² *AMPJ*, V. 1991, D. 64, fl. 220. Njoftime dhe programe mbi takimin me delegacionin e FO-së për problemin e arit monetar.

besueshëm dhe konstruktiv, gjë që u reflektua edhe në qëndrimet britanike.

Në mjedisin shqiptar të viteve 1991-1992, debati mbi arin nazist dhe detyrimet shqiptare ndaj SHBA-së e Mbretërisë së Bashkuar (MB) shkaktuan keqkuptime të konsiderueshme. Ishte e vështirë që publiku, i pamësuar me debate të tilla dhe koncepte të marrëdhënieve ndërkombëtare, të pranonte se dy shtete aleate, të angazhuara në mbështetjen e tranzicionit demokratik, sidomos SHBA-ja – “*që populli ynë e shikon këtë vend si idhull dhe mbështetje të demokracisë shqiptare*”⁴³ – kushtëzonin bllokimin e arit dhe kërkonin paralelisht shlyerje financiare. Kur sekretari amerikan Bejker njoftoi akordimin e 6 milionë dollarëve ndihmë për Shqipërinë në mitingun e madh të pritjes që iu bë, disa media të së majtës e përqeshën shifrën duke e akuzuar se do të merrte përsëri një pjesë të saj. Në perceptimin publik dhe politik mbizotëroi ideja se rrëzimi i regjimit komunist do të sillte automatikisht edhe zhdukjen e detyrimeve të trashëguara prej tij. Ky keqkuptim u ushqye nga dinamika e brendshme politike, por edhe nga përdorimi instrumental i historisë në funksion të betejave politike të ditës.

Në prag dhe pas zgjedhjeve të vitit 1992, aktorë politikë përëndimorë, përfshirë struktura të lidhura me Partinë Konservatore britanike, si edhe institutet demokratike dhe republikane amerikane, luajtën një rol të rëndësishëm në mbështetjen politike dhe teknike të forcave të reja demokratike.⁴⁴ Kur ndodhi rotacioni politik brenda një kohe të shkurtër, elitat politike shqiptare – të vjetra dhe të reja – u ripozicionuan hapur si proamerikane dhe probritanike. Në funksion të interesave politikë të ditës, debatin e munguar për arin nazist e zëvendësoi diskutimi mbi arin e supozuar që Mbreti Zog mori gjatë largimit.* Me nismat për rishikimin e formës së regjimit, monarkia duhej anatemuar dhe delegjitimuar edhe më shumë, ndërsa mitet shërbenin me sukses për këtë qëllim. Debati për arin gjerman u rikthye përkohësisht vetëm kur në Tiranë nisën bisedimet për miratimin e varrezave gjermane në Shqipëri; edhe në këtë rast, ai u zhvillua më shumë si debat politik dhe

⁴³ *Po aty*, V. 1994, D. 1105, fl. 16. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar. Relacion i ministrit të Financave, 22.04.1993.

⁴⁴ Afrim Krasniqi, *Partitë politike në Shqipëri, 1920-2006* (Tiranë: ISP, 2006), 293.

* Kuvendi i Republikës së Shqipërisë u detyrua të krijonte Komisionin e Përkohshëm të Thesarit (1991). Raporti i komisionit dhe debati parlamentar u zhvilluan më 29.01.1992.

ideologjik në kontekstin e brendshëm shqiptar, sesa si çështje ligjore apo e marrëdhënieve midis dy vendeve apo me Komisionin Trepalësh.⁴⁵ Gjithsesi, zhvillimet e asaj periudhe dëshmuar se vetëm pas konsolidimit të sistemit pluralist dhe ndryshimit të qasjes shtetërore ndaj trashëgimive të së kaluarës do të krijoheshin kushtet për një trajtim realisht pragmatik dhe konstruktiv të çështjes së arit monetar shqiptar.

Zgjidhja me Mbretërinë e Bashkuar

Ecuria e bisedimeve me Mbretërinë e Bashkuar ishte e lidhur ngushtë me zhvillimet politike në Shqipëri dhe me ndryshimin gradual të kontekstit ndërkombëtar.⁴⁶ Ndryshe nga praktika shqiptare, ku parlamenti nuk zhvilloi asnjë debat për çështjen e arit, në Parlamentin Britanik kjo temë u ngrit periodikisht përmes pyetjeve drejtuar *Foreign and Commonwealth Office* (FCO). Veçanërisht gjatë vitit 1991 u rrit interesi dhe presioni politik për zgjidhjen e kësaj problematike. Për palën britanike, kushtëzimi i bisedimeve me respektimin e vendimit të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë për incidentin e Kanalit të Korfuzit ishte çështje parimore, e lidhur me drejtësinë, prestigjin shtetëror, nderimin e viktimave dhe zbatimin e rendit juridik ndërkombëtar, më tepër sesa me rëndësinë financiare të pretendimit.⁴⁷ Një raport i MPJ-së e cilësonte para së gjithash si çështje dinjiteti për palën britanike.⁴⁸ Refuzimi i vazhdueshëm nga një shtet i vogël dhe në krizë perceptohej si i papranueshëm për një fuqi të madhe. Kjo bëhet veçanërisht e dukshme po të merret parasysh se vetëm gjatë vitit 1991, Britania e Madhe kontribuoi për Shqipërinë rreth 10-11 milionë dollarë ndihma përmes TPE/BE-së,⁴⁹

⁴⁵ *AMPJ*, V. 1991, D. 64, fl. 227. Njoftime dhe programe mbi takimet me delegacionin e FO-së për problemin e arit monetar.

⁴⁶ *Po aty*, V. 1990, D. 89, fl. 3. Informacione, radiograme, shkëmbim korrespondence etj., mbi takimet dhe bisedimet për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, si dhe diskutime mbi “Çështjen e Arit” me Anglinë.

⁴⁷ *Po aty*, V. 1991, D. 58, fl. 1-2. Informacione, komunikatë mbi rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë. Mbi normalitetin e marrëdhënieve me Anglinë.

⁴⁸ *Po aty*, V. 1994, D. 1104, fl. 5. Ari monetar, informacion, 23.07.1993.

⁴⁹ *Po aty*, V. 1992, D. 1159, fl. 18-19. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar, si dhe memorandum i nënshkruar me Anglinë për këtë çështje.

pra rreth pesëfishin e shumë s të pretenduar për incidentin e Kanalit të Korfuzit.

Bisedimet u ndikuan edhe nga kriza e vitit 1991 dhe nga ndryshimet e shpejta politike, të shoqëruara me rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike me SHBA-në (mars) dhe me Britaninë e Madhe (maj), aplikimin për anëtarësim në KSBE dhe krijimin e qeverisë së stabilitetit. Takimi i 7 qershorit 1991 në Gjenevë nuk prodhoi rezultat konkret, ndonëse në të njëjtën periudhë Britania votoi pro anëtarësimit të Shqipërisë në KSBE.⁵⁰ Më 23 korrik 1991, ndihmëssekretari i FCO-së, Michael Tait, zhvilloi një vizitë zyrtare në Tiranë me synimin për të nxitur një zgjidhje përfundimtare. Dy elemente të reja u shfaqën në këto bisedime: rritja e kërkesës britanike në 6 milionë dollarë dhe propozimi i zëvendëskryeministrit Gramoz Pashko për përdorimin hipotetik të një kredie britanike afatgjatë ose afatshkurtër si instrument për rregullimin e pretendimeve financiare.⁵¹ As kjo fazë nuk solli zgjidhje dhe bisedimet u shtynë për vitin 1992.

Pas zgjedhjeve parlamentare dhe rotacionit politik të marsit 1992, qeveria e re u angazhua për një zgjidhje të shpejtë të çështjeve të hapura me Britaninë e Madhe, e cila nuk kishte hapur përfaqësi diplomatike në Tiranë. Bisedimet rifilluan në maj 1992 në ambasadën britanike në Romë.⁵² Delegacioni britanik vijonte të drejtohej nga Michael Tait, ndërsa pala shqiptare përfaqësohej nga zëvendësministri i Jashtëm, Mëhill Marku. Klima e re politike ndikoi drejtpërdrejt në ecurinë e negociatave, të cilat u zhvilluan në frymë konstruktive dhe në një kohë relativisht të shkurtër. Tait-i propozoi zgjidhjen paralele të dy problematikave: shlyerjen e pretendimeve financiare britanike dhe dhënien e pëlqimit të Mbretërisë së Bashkuar pranë Komisionit Trepalësh për kthimin e arit Shqipërisë. Ai iu referua dakordësisë paraprake me zëvendëskryeministrin Gramoz Pashko, sipas së cilës qeveria shqiptare do të bënte një deklaratë për njohjen e vendimit të Gjykatës

Mbi bisedimet e zhvilluara në Romë me palën angleze lidhur me problemin e arit monetar shqiptar.

⁵⁰ *Po aty*, V. 1991, D. 64, fl. 220. Njoftime dhe programe mbi takimet me delegacionin e FO-së lidhur me problemin e arit monetar.

⁵¹ *Po aty*, fl. 322. Njoftime dhe programe mbi takimet me delegacionin e FO-së lidhur me problemin e arit monetar. Disa mendime për takimin me ministrin e Punëve të Jashtme të Anglisë, 09.09.1991.

⁵² *Po aty*, V. 1997, D. 68, fl. 1-5. Çështja e arit monetar. Grabitja e arit monetar të Bankës Kombëtare Shqiptare nga nazistët gjermanë. Hebrenjtë në Shqipëri.

Ndërkombëtare të Drejtësisë lidhur me incidentin e Kanalit të Korfuzit.⁵³ Ky element kishte rëndësi të veçantë për palën britanike, sidomos në kontekstin e ndjeshmërive politike të brendshme.

Procesverbali i takimit tregon se pala shqiptare theksoi distancimin politik nga qeveritë komuniste, duke deklaruar se

“qeveria e re shqiptare që doli nga zgjedhjet e 22 marsit 1992 nuk ka lidhje me qeveritë e kaluara komuniste dhe nuk ndjehet përgjegjëse për veprimet e tyre”.⁵⁴

Ndryshe nga Pashko, Marku vuri në dukje vështirësitë e pranimi të drejtpërdrejtë të vendimit të Gjykatës së Hagës, për shkak të mungesës së dokumenteve që provonin përgjegjësinë shqiptare dhe, sidomos, të kostove politike të brendshme që do të sillte një pranim i tillë. Në fakt, gjetja e një formulimi kompromisi mbi përgjegjësinë për incidentin e Kanalit të Korfuzit rezultoi një proces i ndërlikuar dhe gradual. Në fund të vitit 1991, përmes kanaleve joformale, pala britanike sugjeroi një formulë sipas së cilës mund të pranohej se “*ka mundësi që dikush në qeverinë shqiptare të asaj kohe të ketë pasur dijeni për incidentin*”, pa i atribuar përgjegjësi qeverisë aktuale.⁵⁵ MPJ-ja shqiptare propozoi një formulim alternativ: “*Përveç pohimit të bërë në shtyp nga Bedri Spahiu, person me përgjegjësi të lartë në udhëheqjen shqiptare të asaj kohe, pala shqiptare gjer tani nuk disponon asnjë dokument ose të dhënë tjetër që të konfirmojë deklaratën e Bedri Spahiut*”,⁵⁶ i cili në thelb e pranonte mundësinë e ekzistencës së deklaratës, duke shmangur një pranim deklarativ të fajësisë, ndërsa linja zyrtare mbeti edhe më tej evituese. Në maj 1992, MPJ-ja shqiptare paraqiti një tekst kompromisi, sipas të cilit të dyja palët “mbanin shënim” për incidentin, ndërsa qeveria shqiptare deklaronte se nuk ishte në gjendje të mbante qëndrim përfundimtar mbi

⁵³ *Po aty*, V. 1991, D. 64, fl. 323. Njoftime dhe programe mbi takimet me delegacionin e FO-së lidhur me problemin e arit monetar.

⁵⁴ *AMPJ*, V. 1992, D. 1159, fl. 17-18. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar, si dhe memorandum i nënshkruar me Anglinë për këtë çështje. Mbi bisedimet e zhvilluara në Romë me palën angleze lidhur me problemin e arit monetar shqiptar.

⁵⁵ *Po aty*, V. 1991, D. 64, fl. 2. Njoftime dhe programe mbi takimet me delegacionin e FO-së lidhur me problemin e arit monetar. Informacion i Ministrisë së Punëve të Jashtme, 07.11.1991.

⁵⁶ *Po aty*, V. 1997, D. 68, fl. 103, 1997. Çështja e arit monetar.

ngjarjen.⁵⁷ Ky formulim u pranua dhe negociatat kaluan në fazën financiare. Duke reflektuar situatën politike dhe ekonomike të Shqipërisë, pala britanike hoqi dorë nga kërkesa prej 6 milionë dollarësh dhe propozoi një shifër kompromisi prej 2 milionë dollarësh, të njëjtë me propozimin e vitit 1984, duke vënë në dukje se ndërkohë kishte akorduar për Shqipërinë rreth 6 milionë sterlina ndihmë pa kthim.⁵⁸ Propozimi u pranua nga pala shqiptare.

Më 8 maj 1992, Mëhill Marku dhe Michael Tait nënshkruan Memorandumin e Mirëkuptimit ndërmjet qeverisë së Republikës së Shqipërisë dhe qeverisë së Mbretërisë së Bashkuar, i miratuar më pas me VKM nr. 258/1992.⁵⁹ Memorandumi parashikonte që Mbretëria e Bashkuar të jepte pëlqimin për livrimin e rreth 1.574 kg ari Shqipërisë nga rezervat e administruara nga Komisioni Trepalësh, ndërsa Shqipëria do të paguante detyrimin financiar ndaj MB-së. Pas kryerjes së pagesës, pretendimet financiare britanike do të konsideroheshin të zgjidhura plotësisht dhe përfundimisht. Palët theksuan se livrimi i arit kërkonte gjithashtu pëlqimin e dy shteteve të tjera në komision.⁶⁰ Në tetor 1992, Ministria e Punëve të Jashtme vijonte të evidentonte nevojën për sqarime teknike me palën britanike, përfshirë modalitetet e pagesës dhe transportin e arit. U shqyrtua edhe alternativa që ari të mos transportohej fizikisht, por të konvertohej në vlerë monetare të transferueshme, për të shmangur kostot e sigurimit dhe transportit.⁶¹

Në aspektin juridik, dispozitat kryesore kushtetuese të asaj periudhe parashikonin detyrimin për ratifikim parlamentar të marrëveshjeve me pasoja financiare. Për shkak të paqartësive institucionale dhe mungesës

⁵⁷ *Po aty*, V. 1992, D. 1159, fl. 17-18. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar, si dhe memorandum i nënshkruar me Anglinë për këtë çështje. Mbi bisedimet e zhvilluara në Romë me palën angleze lidhur me problemin e arit monetar shqiptar.

⁵⁸ *Po aty*, V. 1994, D. 1104, fl. 1. Ari monetar, njoftim i Ministrisë së Punëve të Jashtme, 17.07.1991.

⁵⁹ *Po aty*, V. 1992, D. 36, fl. 41-42. Informacione mbi bisedimet midis dy delegacioneve për problemin e arit monetar, të zhvilluara më 08.05.1992 në Romë, takimet me palën angleze dhe për çështje të tjera; memorandum mirëkuptimi.

⁶⁰ *Po aty*.

⁶¹ *Po aty*, V. 1992, D. 1159, fl. 28. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar, si dhe memorandum i nënshkruar me Anglinë për këtë çështje. Për ndjekjen e çështjes së kthimit në Shqipëri të arit shqiptar të bllokuar në Angli, 22.10.1992.

së përvojës, kjo procedurë u shty, derisa më 18 korrik 1995 Ministria e Financave kërkoi miratimin urgjent parlamentar të memorandumit për të siguruar një mandat të qartë në negociatat përfundimtare me palën britanike dhe Komisionin Trepalësh.⁶²

Pas arritjes së marrëveshjes me Mbretërinë e Bashkuar, fokusi u zhvendos drejt zgjidhjes së çështjeve me Shtetet e Bashkuara dhe sigurimit të dakordësisë franceze.

Zgjidhja me Shtetet e Bashkuara

Trajtimi i çështjeve me Shtetet e Bashkuara të Amerikës në kuadër të Komisionit Trepalësh për kthimin e arit monetar ndoqi në mënyrë lineare ecurinë e marrëdhënieve politike dypalëshe. Nga viti 1984 deri në vitin 1990, Tirana zyrtare refuzoi apriori kërkesat amerikane, fillimisht duke mohuar ekzistencën e shpronësimeve të pronës së shtetasve amerikanë dhe më pas duke kundërshtuar kostot e parashikuara në planin 7-pikësh të vitit 1984.⁶³ Në kushtet e mungesës së marrëdhënieve diplomatike dhe duke e konsideruar çështjen e arit kryesisht si problem të raporteve me Mbretërinë e Bashkuar, Shqipëria nuk tregoi vullnet dhe as interes për avancim me palën amerikane. Deri në vitin 1990, autoritetet shqiptare duket se nuk e kishin perceptuar sa duhet faktin se kërkesa amerikane për kompensim prej rreth 2 milionë dollarësh përbënte kusht procedural për vijimin e procesit të kthimit të arit nga Komisioni Trepalësh.

Ndryshe nga rasti britanik, në raportet me SHBA-në çështja e pretendimeve financiare mbeti dytësore edhe gjatë procesit të rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike në vitet 1990-1991. Prioritet për Uashingtonin ishte ndryshimi politik në Shqipëri dhe orientimi i saj pro-perëndimor, më shumë sesa zgjidhja e menjëhershme e mosmarrëveshjeve financiare.⁶⁴ Kjo qasje u reflektua në Memorandumin

⁶² *Po aty*, V. 1995, D. 1141, fl. 21-22. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve për arin e grabitur nga gjermanët.

⁶³ *AMPJ*, V. 1984, D. 606, fl. 140. Mbi problemin e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia.

⁶⁴ Afrim Krasniqi, "Nga rivendosja e marrëdhënieve të ndërtimi i një aleance strategjike," në *Marrëdhëniet shqiptaro-amerikane gjatë shekullit XX* (Tiranë: Instituti i Historisë/ASA, 2023), 76-77.

e marsit 1991, i cili parashikonte se, pas rivendosjes së marrëdhënieve, palët do të hynin në negociata për zgjidhjen e pretendimeve financiare dhe pasurore të mbetura pezull.⁶⁵ Megjithatë, gjatë pjesës tjetër të vitit 1991 dhe fillimit të vitit 1992 nuk pati progres konkret, pjesërisht për shkak të bindjes shqiptare se bisedimet do të ishin të lehta, duke u nisur nga realiteti i ri politik dhe nga roli i SHBA-së si donator kryesor i reformave. Kjo pritshmëri doli shpejt e gabuar. Në takimin e 24 gushtit 1992 në Ministrinë e Punëve të Jashtme, pala shqiptare i kërkoi ambasadorit amerikan Rajerson pëlqimin për kthimin e arit shqiptar, duke e konsideruar të mirëqenë dakordësinë amerikane.⁶⁶ Në përgjigje, ambasadori riafirmoi pozicionin amerikan të vitit 1984, duke theksuar se kthimi i arit mund të realizohej vetëm pas zgjidhjes së çështjes së shpronësimeve të shtetasve amerikanë nga regjimi komunist. Ai pranoi se vlerësimi financiar nuk ishte përfundimtar, por nënvizoi se praktika e kushtëzimit ishte ndjekur edhe me shtete të tjera përfituese nga mekanizmi i Komisionit Trepalësh.⁶⁷

Bisedimet faktike rezultuan më të gjata dhe më komplekse sesa ishin parashikuar. Gjatë fazës përgatitore (1991-1993), MPJ-ja shqiptare shpresonte se, përmes dokumenteve, pretendimet amerikane nuk do të justifikonin shifrat e propozuara, duke iu referuar edhe faktit se, në vitin 1954, përfaqësuesi amerikan në Gjykatën Ndërkombëtare të Drejtësisë pati mohuar ekzistencën e kërkesave ndaj Shqipërisë.⁶⁸ Megjithatë, hapja e kësaj dosjeje evidentoi se vetë shteti shqiptar, pavarësisht periudhës së gjatë në dispozicion, nuk i kishte shqyrtuar dhe as dokumentuar të dhënat shteruese lidhur me pronat e sekuestruara të shtetasve amerikanë. Për këtë arsye, MPJ-ja sugjeroi përgatitjen e një inventari të detajuar të pronave dhe të bazës ligjore përkatëse, në mënyrë që pala shqiptare të kishte një pozicion negociues më të strukturuar.⁶⁹ Procesi u vonua, kështu

⁶⁵ *AMPJ*, V. 1991, D. 851, fl. 3. Korrespondencë e informacion mbi takimet mes ekspertëve dhe diplomatëve për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike SHBA-Shqipëri, janar-mars 1991. Memorandum mirëkuptimi.

⁶⁶ *Po aty*, V. 1992, D. 1159, fl. 1. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar, si dhe memorandum i nënshkruar me Anglinë për këtë çështje. Informacion mbi takimin me ambasadorin amerikan, 24.08.1992.

⁶⁷ *Po aty*.

⁶⁸ *Po aty*, V. 1994, D. 1104, fl. 1. Ari monetar. Informacion, 23.07.1993.

⁶⁹ *Po aty*, V. 1992, D. 1159, fl. 25. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar. Për ndjekjen e çështjes së kthimit të arit shqiptar të bllokuar në Angli, 22.10.1992.

që si bazë referimi u morën të dhënat e ofruara nga pala amerikane. Ajo paraqiti dokumente për rreth 700 raste pretendimesh. Në prill 1993, në përpjekje për kompromis, pala shqiptare ofroi një pagesë prej 1.5 milionë dollarësh dhe paraqiti kundërpretendime lidhur me dëmet e shkaktuara nga qarkorja nr. 655 e Departamentit të Thesarit të SHBA-së, e cila për dekada kishte ndaluar transferimin e pensioneve dhe pasurive të shtetasve shqiptarë ose me origjinë shqiptare. Sipas përlogaritjeve shqiptare, këto dëme arrinin rreth 4 milionë dollarë, me interesa.⁷⁰

Shkëmbimi i informacionit gjatë muajve prill-maj 1993 provoi se kompensimi i kërkuar nga pala amerikane ishte bazuar në vlerësimet e shpronësimeve të kryera kryesisht në vitet 1945-1946, të cilat përfshinin troje dhe shtëpi, fabrika ose magazina, si dhe toka bujqësore.⁷¹ Takimet zyrtare të 28-30 prillit 1993 u përqendruan pikërisht në këtë çështje. Pala shqiptare, përmes diplomatit Leonard Demi, propozoi trajtimin e pretendimeve sipas ligjit shqiptar për pronat, i miratuar vetëm disa ditë më parë, por kjo qasje u refuzua nga pala amerikane, e cila kërkoi kompensim të plotë financiar deri në 3 milionë dollarë.⁷² Mospërputhja e qëndrimeve çoi në ndërprerjen e përkohshme të progresit në bisedime. Në muajt vijues u hodhën disa propozime kompromisi. Më 7 korrik 1993, pala shqiptare rikonfirmoi ofertën prej 1.5 milionë dollarësh, ndërsa në fund të vitit pala amerikane paraqiti shtojca në draft-marrëveshje, duke përjashtuar nga objekti i saj pasuritë e Fondacionit Kennedy në Korçë, të cilat do të trajtoheshin sipas legjislacionit shqiptar.⁷³ Shqipëria e pranoi këtë ndryshim, duke kërkuar në këmbim garanci për kthimin e arit

⁷⁰ *Po aty*, V. 1994, D. 1105, fl. 16. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar. Relacion i ministrit të Financave, 22.04.1993.

⁷¹ *Po aty*, fl. 47-48. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar, lidhur me shpjegimet që pala amerikane ka dhënë për metodat dhe vlerësimin e disa pretendimeve.

⁷² *Po aty*, fl. 1. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar. Informacion mbi vijueshmërinë e përpjekjeve për të zgjidhur pretendimet pasurore të SHBA-së ndaj vendit tonë, 07.03.1994.

⁷³ *Po aty*, fl. 47-48. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar, lidhur me shpjegimet që pala amerikane ka dhënë për metodat dhe vlerësimin e disa pretendimeve.

monetar. SHBA-ja nuk ofroi garanci formale, por u angazhua të minimizonte rreziqet procedurale gjatë procesit të kthimit.⁷⁴

Përparimi real u arrit gjatë bisedimeve të 26 prillit 1994 në Uashington, ku palët hartuan një projekt marrëveshje. Çështja e vetme e hapur mbeti shuma e kompensimit. Marrëveshja parashikonte ratifikimin parlamentar dhe angazhimin e SHBA-së për të mbështetur thirrjen e Komisionit Trepalësh në Londër për zgjidhjen e çështjeve teknike të kthimit të arit. Në kushtet e përkeqësimit të situatës financiare dhe të borxhit të jashtëm shqiptar, Ministria e Financave (MF) vlerësoi se çdo zvarritje e përfundimit të këtij problemi ishte në dëm të palës sonë dhe e ndërlikonte më tej sjelljen në Shqipëri të arit.⁷⁵ Ndaj, gjatë verës, ajo pranoi si kompromis shumë prej 2 milionë dollarësh.⁷⁶ Me VKM nr. 338, datë 01.08.1994, qeveria shqiptare miratoi marrëveshjen, duke pranuar pagesën dhe duke ia deleguar palës amerikane shpërndarjen e saj te shtetasit përfitues. Marrëveshja përfshinte edhe një *Agreed Minute*, ku parashikohej trajtimi, sipas ligjit shqiptar, i tri pronave të Fondacionit Kennedy në Korçë.⁷⁷

Zbatimi i marrëveshjes u shoqërua me vështirësi institucionale dhe mungesë koordinimi midis MPJ-së dhe Ministrisë së Financave gjatë viteve 1994-1995. Deri në vitin 1993, MPJ-ja ishte organi kryesor përgjegjës për ndjekjen e çështjes, por VKM-ja e vitit 1993 ia kaloi Ministrisë së Financave përgjegjësinë, bazuar në nevojën për ekspertizë financiare.⁷⁸ Kjo e fundit u ankua për mosbashkëpunim nga Ministria e

⁷⁴ *Po aty*, fl. 24-25. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar. Informacion mbi vijueshmërinë e përpjekjeve për të zgjidhur pretendimet pasurore të Shteteve të Bashkuara të Amerikës ndaj vendit tonë.

⁷⁵ *Po aty*, fl. 47. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar, lidhur me shpjegimet që pala amerikane ka dhënë për metodat dhe vlerësimet e disa pretendimeve, 15.07.1994.

⁷⁶ *Po aty*, fl. 47. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar. Informacion i ministrit të Financave, 15.07.1994.

⁷⁷ *Po aty*, fl. 59. Bisedime mes SHBA-së dhe Shqipërisë për problemin e arit monetar. Mbi pretendimet pasurore të Shteteve të Bashkuara, 26.10.1994.

⁷⁸ *AMPJ*, V. 1995, D. 1141, fl. 1. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Mbi zgjidhjen e disa pretendimeve financiare midis Shqipërisë dhe SHBA-së. Letër e ministrit Serreqi drejtuar ministrit të Financave Dylber Vrioni, 07.02.1995.

Punëve të Jashtme, si dhe pati disa shkëmbime shkresore midis ministrave, ku theksohej se

“mbi gjithçka, është politike dhe diplomatike dhe është meritë e fitores së demokracisë që u zhblllokua një problem i mbetur pezull për 50 vjet”.

Pala amerikane gjithashtu pati ankesa për mospërgjigje nga MPJ-ja. Paqartësitë detyruan qeverinë të korigjonte VKM-në 338/1994, ndërkohë që vijuan bisedimet lidhur me çështje teknike e juridike. Kur u arrit kompromisi edhe për të tria pronat e misionit baptist amerikan në Korçë, të sekuestruara nga shteti shqiptar (Shkolla Kennedy ose Misioni Evangjelist; rezidenca e banimit për personelin, si dhe një pronë prej 27 akrash, e njohur si Kodra Hill), më 10 mars 1995 u nënshkrua marrëveshja përfundimtare për zgjidhjen e pretendimeve financiare, e ratifikuar nga Kuvendi i Shqipërisë me ligjin nr. 7913, datë 06.04.1995. Sipas saj, SHBA-ja angazhohej të informonte Komisionin Trepalësh për gatishmërinë e saj për kthimin e arit monetar në përputhje me vendimet e pasluftës.⁷⁹

Zgjatja e bisedimeve për pranimin e ofertës amerikane të vitit 1984 dëshmon jo vetëm kompleksitetin objektiv të çështjes dhe defektet në koordinimin dhe vendimmarrjen strategjike koherente nga ana e institucioneve shqiptare, por edhe paradoksin se rasti i konsideruar fillimisht ndër më të lehtët në raport me palët e Komisionit Trepalësh u shndërrua në një nga proceset më të zgjatura dhe të fragmentuara të negociatave.

Zgjidhja me Francën

Krahas Shteteve të Bashkuara dhe Mbretërisë së Bashkuar, Franca ishte anëtarja e tretë e Komisionit Trepalësh të Arit Monetar dhe, për shkak të rregullit të konsensusit, mbështetja e saj ishte e domosdoshme për zhbllokimin e arit shqiptar. Gjatë gjithë procesit rezultoi se raportet

⁷⁹ *Po aty*, fl. 9. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Minuta bisedimesh.

me Francën ishin më pak problematike dhe se ajo shihej e diferencuar,⁸⁰ pasi midis dy vendeve nuk ekzistonin mosmarrëveshje politike apo pretendime financiare të hapura.⁸¹ Franca ishte gjithashtu vendi i vetëm përëndimor me prezencë të vazhdueshme diplomatike në Shqipëri dhe kishte një rol të veçantë historik, përfshirë formimin intelektual të një pjese të elitës komuniste shqiptare. Roli ndërmjetësues i Francës u shfaq qartë në vitin 1984, kur Parisi përcolli planin me shtatë pika për zgjidhjen e çështjes së arit, si dhe gjatë viteve 1985-1990, kur ai u bë qendra kryesore e bisedimeve shqiptaro-britanike. Që në kontaktet e para të vitit 1985 u bë e ditur se pala franceze ishte e gatshme të mbështeste kthimin e arit shqiptar pas zgjidhjes së mosmarrëveshjeve me Mbretërinë e Bashkuar. Megjithatë, kur Ministria e Punëve të Jashtme kërkoi dokumentacion mbështetës, rezultoi se kjo dakordësi nuk ishte formalizuar në formë deklarimi zyrtar.⁸²

Qëndrimi francez mbeti i lidhur ngushtë me ecurinë e negociatave të Shqipërisë me dy aleatët e tjerë të Komisionit Trepalësh. Për këtë arsye, gjatë gjithë procesit, Parisi inkurajoi zgjidhjen e çështjeve me Londrën dhe Uashingtonin, duke shmangur çdo angazhim të njëanshëm.⁸³ Vetëm pas arritjes së marrëveshjeve me Mbretërinë e Bashkuar (1992) dhe me Shtetet e Bashkuara (1994-1995), pala shqiptare kërkoi zyrtarisht dhënien e pëlqimit formal edhe nga Franca. Në fillim të korrikut 1995, MPJ-ja shqiptare i kërkoi ambasadorit francez në Tiranë mbështetje zyrtare, duke theksuar se Shqipëria kishte siguruar tashmë dakordësinë e dy anëtarëve të tjerë të Komisionit Trepalësh.⁸⁴ Ministria

⁸⁰ *Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX*, vëll. V, grup autorësh, drejtues dhe redaktor shkencor Beqir Meta, Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë (Tiranë: Botimet albanologjike, 2023), 254.

⁸¹ *AMPJ*, V. 1995, D. 1141, fl. 1. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Letër e ministrit të Jashtëm, Alfred Serreqi, drejtuar Ministrisë së Financave, 17.10.1995.

⁸² *Po aty*, V. 1992, D. 1159, fl. 26. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar. Për ndjekjen e çështjes së kthimit të arit shqiptar të bllokuar në Angli, 22.10.1992.

⁸³ *Po aty*, fl. 3. Bisedimet me anglezët dhe amerikanët për kthimin e arit monetar, si dhe memorandum i nënshkruar me Anglinë për këtë çështje. Për ndjekjen e çështjes së kthimit në Shqipëri të arit shqiptar të bllokuar në Angli, 27.10.1992.

⁸⁴ *Po aty*, V. 1995, D. 1141, fl. 1. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Notë ambasadës franceze, 08.07.1995.

udhëzoi ambasadorin shqiptar në Paris që ta ndiqte çështjen në nivel institucional,⁸⁵ pasi kërkohej një deklaram formale të qeverisë franceze. Korrespondenca e muajve korrik-tetor 1995 dëshmon një proces të ngadaltë konsultimesh të brendshme në Paris, të ndikuar edhe nga ndryshimet qeveritare në Francë gjatë kësaj periudhe. Disa komunikime ndërmjet MPJ-së dhe Ministrisë së Financave, si edhe ambasadave respektive në Tiranë dhe Paris, ngritën shqetësimin për vonesën e një reagimi zyrtar francez.⁸⁶

Më 16 nëntor 1995, drejtori për Europën në Ministrinë e Punëve të Jashtme, Vili Minarolli, u takua me ambasadorin francez Lui Domenisi, i cili konfirmoi qëndrimin parimor pozitiv të qeverisë së tij, por pa dhënë një përgjigje zyrtare, duke e justifikuar vonesën me riorganizimet në qeverinë e Kryeministrit Zhypë.⁸⁷ Për të përshpejtuar procesin, pala shqiptare përdori edhe kanale lobuese parlamentare, duke nxitur senatorin Patrice Gelard t'i drejtonte pyetje zyrtare ministrit të Jashtëm Hervé de Charette lidhur me çështjen e arit shqiptar.⁸⁸ Në përgjigje, Ministria e Jashtme franceze riafirmoi se Shqipërisë i njihej e drejta për kthimin e arit dhe se procedurat po shkonin drejt përfundimit.⁸⁹

Në fund të dhjetorit 1995, pala franceze informoi zyrtarisht se çështja mund të mbyllet në një seancë të vetme në Tiranë, në fillim të vitit 1996, duke kërkuar paraprakisht dërgimin e një misioni teknik për

⁸⁵ *Po aty*, fl.1. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Mesazh ambasadës, Paris, 28.07.1995.

⁸⁶ *Po aty*, fl. 23. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve lidhur me arin e grabitur nga gjermanët.

⁸⁷ *Po aty*, fl. 1. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Dërgohet informacion mbi takimin me ambasadorin francez në Tiranë lidhur me çështjen e arit shqiptar, 17.11.1995.

⁸⁸ *Po aty*, fl. 37. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Informacion i ambasadës në Paris.

⁸⁹ *AMPJ*, V. 1996, D. 1115, fl. 1-2. VKM dhe korrespondenca mbi bisedimet për marrëveshje dorëzimi të arit monetar. Informacion i Ministrisë së Punëve të Jashtme, 07.02.1996.

përgatitjen e draft-marrëveshjes dypalëshe.⁹⁰ Ky angazhim u materializua më 5 shkurt 1996, kur qeveria franceze njoftoi zyrtarisht gatishmërinë për kthimin e arit shqiptar, me kushtin e nënshkrimit paraprak të një marrëveshjeje dypalëshe që do të mbyllte çdo detyrim publik ose privat të mbetur pezull midis dy vendeve.⁹¹ Më 12 shkurt 1996 u nënshkrua marrëveshja midis qeverisë së Republikës së Francës dhe qeverisë së Republikës së Shqipërisë.⁹² Sipas saj, Franca konfirmonte vendimin e Komisionit Trepalësh të janarit 1946 dhe pranonte se zgjidhja e çështjes së arit monetar nuk prodhonte pasoja mbi detyrime të tjera publike ose private. Marrëveshja u miratua në parim me VKM nr. 667, datë 19 shkurt 1996, duke mbyllur kështu kapitullin e fundit politik dhe juridik të konsensusit trepalësh.⁹³

Me arritjen e marrëveshjeve me Mbretërinë e Bashkuar, Shtetet e Bashkuara dhe Francën, rruga ligjore dhe administrative për tërheqjen e arit monetar shqiptar u hap përfundimisht. Tri qeveritë depozituan qëndrimet e tyre pranë Komisionit Trepalësh dhe procesi vijoi sipas procedurave bankare ndërkombëtare. Në plan krahasues, rasti francez spikat për kohëzgjatjen e shkurtër të negociatave: bisedimet nisën në korrik 1995 dhe përfunduan në shkurt 1996, një interval dukshëm më i shkurtër sesa me dy palët e tjera. Ky ritëm u interpretua gjithashtu si një sinjal politik mbështetës ndaj qeverisë dhe presidentit shqiptar në prag të një fushate elektorale vendimtare.

Zgjidhja finale dhe kthimi i arit (1995-1998)

Nënshkrimi nga Shqipëria i marrëveshjeve të dakordësisë me Mbretërinë e Bashkuar (1992), Shtetet e Bashkuara të Amerikës (1995) dhe Francën (1996) hoqi pengesën e fundit juridike dhe politike për

⁹⁰ *Po aty*, V. 1995, D. 1141, fl. 39. Informacione mbi zhbllokimin e arit monetar nga pala franceze dhe ajo amerikane, si dhe mbi bisedimet dhe kopjet e marrëveshjeve për zgjidhjen e disa pretendimeve. Ambasadës shqiptare në Paris.

⁹¹ *Po aty*, V. 1996, D. 1115, fl. 5. VKM dhe korrespondenca mbi bisedimet për marrëveshje dorëzimi të arit monetar. Notë nga ambasada franceze, 05.02.1996.

⁹² *Po aty*, fl. 10-11. VKM dhe korrespondenca mbi bisedimet për marrëveshje dorëzimi të arit monetar. Teksti i marrëveshjes 13.02.1996.

⁹³ *Po aty*, fl. 14. VKM dhe korrespondenca mbi bisedimet për marrëveshje dorëzimi të arit monetar. VKM 669/1996, 19.02.1996.

vijimin e procedurave të Komisionit Trepalësh për Kthimin e Arit Monetar.⁹⁴ Për herë të parë pas Luftës së Dytë Botërore, pala shqiptare pranoi formalisht kuadrin ndërkombëtar brenda të cilit do të zgjidhej përfundimisht çështja e arit monetar të grabitur nga Gjermania naziste. Në vitin 1996, qeveria Meksi miratoi në parim aktet “mbi heqjen dorë nga të drejtat” dhe “mbi marrjen në dorëzim” të arit shqiptar.⁹⁵

Duke qenë se Komisioni Trepalësh kishte selinë në Bruksel, ambasada shqiptare luajti rol ndërmjetësues në fazën përgatitore. Në mars 1996, ambasadori Bashkim Trenova zhvilloi bisedime me drejtuesit e komisionit, të cilët kërkuan përcaktimin e përfaqësuesit shqiptar të autorizuar për marrëveshjen përfundimtare. Më 12 prill 1996, kryetari i komisionit, Terry A. Breese, informoi zyrtarisht palën shqiptare se komisioni ishte në gjendje të procedonte me dorëzimin e pjesës kryesore të arit që i takonte Shqipërisë, në përputhje me vendimin e 9 qershorit 1958, me propozimin që dorëzimi të realizohej në dy faza, kryesisht përmes Bankës së Anglisë. Kriza politike dhe zgjedhore e vitit 1996 ndikoi negativisht në ritmin e procedurave. Në një komunikim me MPJ-në më 20 shtator 1996, ambasadori Trenova shprehte shqetësimin për mungesën e reagimit nga Tirana ndaj dokumenteve të përcjella nga Komisioni Trepalësh,⁹⁶ çka rrezikonte vonesa të mëtejshme në një proces të ndjeshëm dhe të avancuar teknikisht.

Në prag të takimit të Londrës më 29-30 tetor 1996, komisioni kërkoi përfaqësim të autorizuar, si dhe dokumentacion të qartë lidhur me qëndrimin dhe pritshmëritë shqiptare. Ekspertët e tij bënë të ditur se vetëm rreth 64% e sasisë së arit të grabitur ishte identifikuar, ndërsa pjesa tjetër përbëhej nga monedha me vlera numizmatike, të cilat e rrisnin vlerësimin financiar me rreth 20%.⁹⁷ Rreth 36% e arit mbetej e paidentifikuar; për këtë arsye, kthimi do të realizohej në masën e gjetur, me shtesë rreth 50 kg ari nga një fond i përbashkët për disa shtete.

⁹⁴ *Po aty*, V. 1996, D. 1114, fl. 54. Bisedimet për arin monetar. Deklarata e komisionit, 29.10.1996.

⁹⁵ *Po aty*, fl. 2. Bisedimet për arin monetar. VKM përkatëse. VKM nr. 693/1996.

⁹⁶ *Po aty*, V. 1996, D. 1115, fl. 1. VKM, korrespondenca mbi bisedimet për marrjen në dorëzim të arit shqiptar. Njoftim i Komisionit Trepalësh për ambasadën shqiptare në Bruksel, 14.03.1996.

⁹⁷ *Po aty*, fl. 2. VKM, korrespondenca mbi bisedimet për marrjen në dorëzim të arit shqiptar. Njoftim i Komisionit Trepalësh për ambasadën shqiptare në Bruksel, 14.03.1996.

Ministria e Punëve të Jashtme sqaroi se shifra 64% i referohej sasisë fillestare prej 2,454.8745 kg ari të pretenduar pas luftës,⁹⁸ ndërsa vendimi i Komisionit Trepalësh i vitit 1958 – i njohur zyrtarisht nga pala shqiptare – i caktonte Shqipërisë 1,574.35 kg ari,⁹⁹ shifër që kishte shërbyer si bazë reale kompromisi në negociatat me Mbretërinë e Bashkuar.

Në fund të shtatorit 1996, qeveria shqiptare ngriti delegacionin për marrjen në dorëzim të arit në Londër, të kryesuar nga guvernatori i Bankës së Shqipërisë, Kristaq Luniku.¹⁰⁰ Më 18 tetor 1996, komisionerët amerikanë, britanikë dhe francezë i konfirmuan Bankës së Anglisë kalimin e sasisë së përcaktuar në favor të Bankës së Shqipërisë.¹⁰¹ Më 25 tetor, Banka e Shqipërisë komunikoi me Bankën e Rezervës Federale në Nju Jork për pagesën prej 4 milionë dollarësh,¹⁰² sipas marrëveshjeve përkatëse me SHBA-në dhe Mbretërinë e Bashkuar.

Akti përfundimtar i dorëzimit u realizua më 29 tetor 1996. Dokumentet u nënshkruan nga guvernatori Luniku dhe sekretari i përgjithshëm i Komisionit Trepalësh, E. Davies, dhe u kryen transaksionet bankare për kalimin në llogari të Republikës së Shqipërisë të 49,804.149 ons ari të pastër, përmes Bankës së Anglisë, Bankës së Rezervës Federale të SHBA-së dhe Bankës së Shqipërisë.¹⁰³ Nga pikëpamja teknike, Shqipëria mori në dorëzim 77 shufra dhe 49 thasë me monedha ari, në total 1,549.0821 kg ari të pastër. Paralelisht, pala shqiptare firmosi heqjen dorë nga çdo pretendim i mëtejshëm ndaj Gjermanisë, Komisionit Trepalësh apo palëve të treta,¹⁰⁴ duke mbyllur përfundimisht kapitullin e hapur që prej vitit 1946.

Përmes një deklarate zyrtare më 29 tetor 1996, zëdhënësi i FCO-së njoftoi se

⁹⁸ *Po aty*, fl. 1. VKM, korrespondenca mbi bisedimet për marrjen në dorëzim të arit shqiptar. Informacion i Ministrisë së Punëve të Jashtme, 12.04.1996.

⁹⁹ Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, *Decisions on the Allocation of Monetary Gold to Claimant Countries* (London, 1958), section on Albania.

¹⁰⁰ *AMPJ*, V. 1996, D. 1114, fl. 36. Bisedimet për arin monetar. VKM përkatëse. VKM nr. 668/1996.

¹⁰¹ *Po aty*, fl. 54. Bisedimet për arin monetar. Deklarata e komisionit, 29.10.1996.

¹⁰² *Po aty*, fl. 56. Bisedimet për arin monetar. Akti nënshkruar. Komunikimi me Bankën e Anglisë, 25.10.1996.

¹⁰³ *Po aty*, fl. 54-56. Bisedimet për arin monetar. Akti nënshkruar. Komunikimi i Bankës së Shqipërisë me Federal Reserve Bank, 25.10.1996.

¹⁰⁴ *Po aty*, fl. 46-47. Bisedimet për arin monetar. Akti nënshkruar, 29.10.1996.

“Mbretëria e Bashkuar është e kënaqur që ari i mbajtur nga Komisioni i Arit Trepalësh tani po i kthehet Shqipërisë. Çështjet që kishin mbetur në mosmarrëveshje midis Mbretërisë së Bashkuar dhe Shqipërisë tashmë janë zgjidhur. Kjo është një ditë historike për Shqipërinë dhe për marrëdhëniet tona dypalëshe. Ajo shënon përfundimin e mosmarrëveshjes sonë mbi këtë çështje me regjimin e mëparshëm.”¹⁰⁵

Zgjidhja e çështjes së arit u mirëprit nga elitat politike dhe ekonomike të të dyja vendeve. Sipas informacionit të ambasadorit Qesku, të nesërmen e arritjes së akordit, ministri i Shtetit për Punët e Jashtme, Nicholas Bonsor, organizoi një darkë për delegacionin, ku, përveç diplomatëve britanikë që merreshin me rajonin e Europës Juglindore, ambasadorëve dhe kabinetit, ishin të pranishëm edhe zyrtarë të lartë të fushës së tregtisë, si dhe drejtorët ekzekutivë të Premier Oil, Bankës së Anglisë dhe Bankës Rothschilds & Sons Ltd etj.¹⁰⁶

Marrëveshja, ceremonia dhe marrja në dorëzim e avancuan, por nuk e zgjidhën përfundimisht çështjen e kthimit të arit. Gjatë vitit 1997, Shqipëria u përfshi në një krizë të thellë politike e shtetërore, kështu që procesi i mbylljes së dosjes së arit pati vonesa politike dhe administrative. Një prej treguesve është se përfaqësuesi i autorizuar shqiptar u ndryshua tri herë brenda nëntë muajve, ndërsa Komisioni Trepalësh kishte të njëjtët drejtues për shumë vjet.

Në të njëjtën periudhë, në nivel europian u intensifikuan hetimet mbi pasuritë monetare të grabitura nga komunitetet hebraike gjatë Luftës së Dytë Botërore. Verifikime të tilla ishin shumë të vështira dhe më komplekse sesa verifikimi i dokumentacionit bankar të lëvizjes së arit dhe rezervave monetare shtetërore.¹⁰⁷ Shqipëria nuk kishte implikime financiare direkte, pasi nuk kishte pretendime për sekuestrime ndaj hebrenjve,¹⁰⁸ por gjithsesi kërkohej përfaqësim diplomatik aktiv. Kur Britania inicioi në fund të vitit 1997 një konferencë konsultative në Londër, më 5 gusht 1997 Shqipërisë iu kërkuua kontributi vullnetar në

¹⁰⁵ *Po aty*, fl. 5-6. Bisedimet për arin monetar. Faks i ambasadës në Londër nr. 275, 29.10.1996.

¹⁰⁶ *Po aty*, fl. 5. Bisedimet për arin monetar. VKM përkatëse. VKM nr. 693/1996.

¹⁰⁷ *AMPJ*, V. 1997, D. 58, fl. 68-69. 1997. Çështja e arit monetar. Informacion mbi konferencën për rikthimin e arit nga nazistët, 08.08.1997.

¹⁰⁸ *Po aty*, V. 1997, D. 68, fl. 39. 1997. Çështja e arit monetar. Mbi çështjen e kthimit të arit monetar të grabitur individëve gjatë Luftës së Dytë Botërore, 05.08.1997.

fondin e kompensimit,¹⁰⁹ duke akorduar një pjesë ose të gjithë sasinë e arit që duhej të përfitonte nga procesi i rikthimit. Tri ditë më vonë, MPJ-ja iu përgjigj apelit duke krijuar një grup pune me diplomatë, ekspertë dhe historianë, i cili kishte për detyrë evidentimin e pretendimeve të shtetasve shqiptarë për kompensime nga fondi në fjalë, shqyrtimin e dokumentacionit të paraqitur prej tyre dhe përpilimin e raportit për t'u paraqitur në mbledhjen e shtatorit në Bruksel dhe të dhjetorit në Londër.¹¹⁰ Në përfundim, më 30 shtator, Ministria e Punëve të Jashtme shprehu qëndrimin zyrtar, sipas të cilit Shqipëria ishte dakord me krijimin e fondit, por, duke u bazuar në faktin se ishte një nga vendet ku hebrenjtë nuk ishin objekt persekutimi, si dhe në gjendjen e rëndë ekonomike në vend dhe nevojën për ndihma dhe investime nga institucione ndërkombëtare financiare etj., premtoi një kontribut financiar modest për fondin.¹¹¹ Përmes një letre të datës 20 tetor 1997, ambasada e SHBA-së në Belgjikë e falënderoi palën shqiptare për përgjigjen pozitive. Ndërkohë, më 2-4 dhjetor u mbajt në Londër konferenca mbi arin nazist, ku delegacioni izraelit veçoi Shqipërinë dhe Danimarkën për mbështetjen e dhënë për qytetarët hebrenj dhe shprehu konsideratën e lartë të qeverisë së tij ndaj këtyre shteteve.¹¹² Vlen të theksohet se arsyetimi për konferencën që përdori nënsekretari amerikan i Shtetit, Stuart E. Eizenstat, se

“në kuadrin e ekzistencës së blloqeve kundërshtare, me synimin e ruajtjes së balancave të domosdoshme, nuk ishte shkuar deri në zgjidhjen përfundimtare disa çështjeve, midis cilave edhe problemi të arit dhe pasurive të tjera të grabitura nga nazistët gjatë luftës; se sot, në fund të këtij shekulli, nuk mund të hyjmë në shekullin e ri pa zgjidhur punët e papërfunduara të këtij shekulli. Ne kemi përgjegjësi kolektive në qoftë se nuk do të bëjmë të gjitha përpjekjet e nevojshme për të zbuluar të vërtetën dhe për të

¹⁰⁹ *Po aty*, fl. 1-2. 1997. Çështja e arit monetar. Mbi çështjen e kthimit të arit monetar të grabitur individëve gjatë Luftës së Dytë Botërore, 05.08.1997.

¹¹⁰ *Po aty*, V. 1997, D. 58. 1997, fl. 76. Çështja e arit monetar. Mbi krijimin e një grupi pune për kthimin e arit monetar që u ishte grabitur individëve gjatë Luftës së Dytë Botërore, 12.08.1997.

¹¹¹ *Po aty*, V. 1997, D. 68, fl. 38. Çështja e arit monetar. Informacion mbi konferencën, 05.12.1997.

¹¹² *Po aty*, fl. 37. Çështja e arit monetar. Informacion mbi konferencën, 05.12.1997.

vendosur drejtësinë”,¹¹³ *vlenete si argument edhe për pretendimet shqiptare lidhur me arin nazist.*

Pasiviteti institucional shqiptar, mungesa e koordinimit dhe ndryshimet e shpeshta krijuan shqetësime, aq sa ministri i Financave, Malaj, në një komunikim zyrtar kritikoi Ministrinë e Punëve të Jashtme për mungesë serioziteti në trajtimin e një problemi me interes për shtetin shqiptar.¹¹⁴ Komisioni Trepalësh vijoi komunikimin me ambasadorin Trenova, por të dyja palët ndanin të njëjtin opinion kritik për mosmarrjen e përgjigjeve për shkresat nga MPJ-ja.¹¹⁵ Pas sqarimeve me komisionin, ambasadori Trenova kërkoi zyrtarin e autorizuar nga Tirana për të kryer veprimet, pasi zyrtari i mëparshëm ishte shkarkuar. Me këtë rast, ambasadori informoi qeverinë se disa shtete nuk kishin nxitim për tërheqjen e shumave të tyre financiare, kryesisht për shkak se bëhej fjalë për sasi simbolike në raport me thesarin e tyre financiar, ndërsa shtete si Italia vijonin presionin për të marrë të gjithë shumën e vet, duke konsumuar kështu fondin e plotë në dispozicion të Komisionit Trepalësh.¹¹⁶

Në fillim të vitit 1998, shumica e zyrtarëve që koordinuan bisedimet me Komisionin Trepalësh, përfshirë guvernatorin dhe ambasadorët në Bruksel e Londër, ishin shkarkuar. Nga ana tjetër, në kontekstin politik të kohës, çështja e arit nuk kishte më rëndësinë e viteve '90 dhe sasia që do t'i kthehej Shqipërisë nuk pritej të ofronte zgjidhje për nevojat e shumta të ekonomisë vendore. Shtetet respektive, sidomos SHBA-ja në raport bilateral dhe dy shtetet e tjera në kuadër të Bashkimit European, akorduan miliona dollarë ndihma për Shqipërinë dhe asistuan në reformat kryesore. Përpara këtyre kontributeve, përfitimi nga rezerva e arit nazist kishte vlerë minore dhe procedurale. Edhe në aspektin politik, çështja nuk kishte më sensibilitetin dhe impaktin që kishte pasur në periudhën e Luftës së Ftohtë dhe në fillim të viteve '90.

¹¹³ *Po aty*, f. 36. Çështja e arit monetar. Informacion rreth mbledhjes së Task Force me ambasadën britanike në Bruksel, 30.09.1997.

¹¹⁴ *Po aty*, fl. 101. Çështja e arit monetar. Për mospjesëmarrjen e përfaqësuesit të Republikës së Shqipërisë në mbledhjen e Brukselit të datës 12 shtator 1997 lidhur me problemin e arit shqiptar.

¹¹⁵ *Po aty*, V. 1997, D. 58. 1997, fl. 14. Çështja e arit monetar. Informacion drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme, 05.08.1997.

¹¹⁶ *Po aty*, fl. 1. 1997. Çështja e arit monetar. Lidhur me notën e Komisionit Trepalësh për kthimin e arit, 01.10.1997.

Për të gjitha këto motive pati vonesa disamujore. Akti i fundit zyrtar u miratua më 9 korrik 1998, kur qeveria Nano autorizoi guvernatorin Shkëlqim Cani për nënshkrimin e “Aktit të Dorëzimit”. Kryeministri kritikoi ministrat e tij për vonesat e shkaktuara.

“Më vdiqët, të nderuar kolegë, që rrezikoni të humbisni paratë e trajtuara 50 vjet historikisht, për 50 orë, sepse ditën e hënë kalonte në një llogari që Shqipëria i thoshte “mirupafshim” sasisë përfundimisht”, *citohet të jetë shprehur kryeministri*.¹¹⁷

Duket paradoksale, por pas 52 vjetësh negociata, debatesh, mosmarrëveshesh dhe retorike politike e shtetërore për arsye burokratike dhe mungesë vëmendjeje, Shqipëria po rrezikonte aktin final të tërheqjes së arit. Akti u firmos vetëm disa orë përpara skadimit të afatit kohor. Pas firmosjes, qeveria u mbledh edhe dy herë të tjera për të saktësuar shifrat: më 28 gusht, për të kaluar fondet e marra në rezervë valutore,¹¹⁸ dhe më 26 tetor, për të bërë disa ndryshime korrektuese në të njëjtin vendim.¹¹⁹ Ky është akti i fundit zyrtar lidhur me dosjen e arit të sekuestruar nazist gjatë Luftës së Dytë Botërore. Përfundimisht, Shqipëria përfitoi gjithsej 51,375.857 ons ari të pastër dhe 2,106.24 sterlina angleze, të cilat u përfshinë në rezervën valutore të Republikës së Shqipërisë, ndërsa pagesa prej 4 milionë dollarësh u kompensua me kundërvlerën përkatëse në ar.

Me këto veprime, 55 vjet pas grabitjes së arit shqiptar dhe tetë vjet pas ndryshimit të sistemit politik, u mbyll përfundimisht historia e kthimit të arit monetar shqiptar të sekuestruar nga Gjermania naziste gjatë Luftës së Dytë Botërore.

Kujtesa historike, interpretimi dhe përfundime

Siç u provua përgjatë këtij studimi, çështja e arit monetar shqiptar nuk mund të kuptohet thjesht si një proces teknik i kthimit të një pasurie të grabitur gjatë Luftës së Dytë Botërore. Ajo përfaqëson një rast

¹¹⁷ *AQSH*, F. 490, V. 1998, D. 411, fl. 2-3. VKM nr. 414, dt. 09.07.1998, “Për marrjen në dorëzim të pjesës së mbetur të arit shqiptar të grabitur nga gjermanët gjatë Luftës së Dytë Botërore, si dhe procesverbali i mbledhjes”.

¹¹⁸ *Po aty*, F. 490, V. 1998, D. 532, fl. 2-4. VKM nr. 551, “Për veprimet e kthimit të arit të grabitur nga gjermanët gjatë Luftës së Dytë Botërore”, 28.08.1998.

¹¹⁹ *Po aty*, F. 490, V. 1998, D. 613, fl. 2-3. VKM nr. 675, dt. 26.10.1998, për një ndryshim në vendimin e Këshillit të Ministrave Nr. 551, dt. 28.08.1998, “Për veprimet e kthimit të arit të grabitur nga gjermanët gjatë Luftës së Dytë Botërore”.

kompleks, ku ndërthuren historiografia, ideologjia politike, diplomacia ndërkombëtare dhe praktika shtetërore. Mbyllja formale e procesit në vitet 1997-1998 shënoi fundin juridik dhe financiar të një dosjeje të hapur që prej vitit 1946, por nuk solli një mbyllje përfundimtare në kujtesën kolektive dhe as në diskursin publik shqiptar. Përkundrazi, çështja e arit vijoi të mbijetonte si një nga temat më të ngarkuara ideologjikut dhe simbolikisht të së kaluarës së Luftës së Dytë Botërore.

Në diskursin publik të periudhës së tranzicionit, ari monetar u trajtua shpesh jo si objekt i një procesi të gjatë shumëpalësh, por si reminiscencë e së kaluarës, si metaforë e padrejtësisë historike ndaj Shqipërisë. Debatet politike dhe mediatike anashkaluan faktin se kthimi i arit u realizua mbi bazën e vendimeve të konsoliduara të Komisionit Trepalësh për Kthimin e Arit Monetar, veçanërisht atij të vitit 1958, dhe në përputhje me praktikën e zbatuara edhe për vende të tjera europiane. Në vend të analizës së këtyre mekanizmave dhe respektimit të përgjegjësive shtetërore, ligjërimi zyrtar e zhvendosi fokusin drejt tezave dhe kërkesave politikisht e emocionalisht të ngarkuara mbi “arin e munguar”, “reparacionet”, “dëmet e supozuara”, “mbajtjen peng të arit” dhe “përgjegjësit historikë”. Ky reduktim i realitetit historik në narrativa binare të humbjes ose mashtrimit e zhveshi procesin nga dimensionet e tij strukturor dhe krahasues. Kthimi i një sasie konkrete ari, i dokumentuar, i arkivuar dhe i finalizuar përmes institucioneve ndërkombëtare, humbi peshë përballë një perceptimi publik që kërkonte më shumë përgjigje simbolike sesa shpjegime historike.

Një element thelbësor i këtij diskursi është rikthimi i miteve të ndërtruara gjatë periudhës së regjimit komunist, veçanërisht miti i “arit të plotë të grabitur dhe të pakthyer”, i cili vazhdon të jetë një nga më të qëndrueshmit në kujtesën kolektive shqiptare. Ky mit injoron faktin se sasia e arit që i atribuohet Shqipërisë u përcaktua në kuadër të një procesi ndërkombëtar legjitim, të pranuar nga vetë pala shqiptare. Po aq problematike ka qenë edhe përzierja, në diskursin publik, e arit monetar shtetëror me pasuri të tjera të grabitura gjatë luftës, përfshirë arin me burim privat, duke krijuar perceptimin e një detyrimi financiar më të madh se ai real dhe të një borxhi ndaj Shqipërisë. Në realitet, mekanizmat e Komisionit Trepalësh kishin një objekt të kufizuar dhe nuk përfshinin dëmshpërblime të përgjithshme apo kompensime morale. Në këtë kontekst, vendimmarrja e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë mbi përgjegjësitë për incidentin në hapësirën shqiptare, ku humbën jetën 44

marinarë britanikë, nuk u pranua si argument, ndonëse ishte një akt ligjor, i detyrueshëm dhe i pakthyeshëm. Keqinterpretimet u ushqyen edhe nga mungesa e transparencës, aplikimi i censurës dhe imponimi i tezave të gatshme gjatë periudhës komuniste. Arkivat e mbyllura dhe narrativa ideologjike zyrtare e ndërtuan çështjen e arit si pjesë të një konflikti të vazhdueshëm me Perëndimin, pa sqaruar rolin e izolimit diplomatik të Shqipërisë dhe refuzimin e kompromisit ndërkombëtar. Pas vitit 1990, ky boshllëk informacioni u tentua, jo pa sukses, të mbushej më lehtë me mite sesa me analiza të bazuara në burime arkivore dhe dokumentare.

Studimi evidenton kështu një hendek të thellë midis historiografisë profesionale dhe narrativës publike mbi arin monetar shqiptar. Historiografia, e mbështetur në dokumentacionin shqiptar dhe ndërkombëtar, e trajton këtë çështje si një proces të gjatë negociator, të kushtëzuar nga rregulla juridike dhe balanca politike të pasluftës. Narrativa publike, përkundrazi, vijon ta perceptojë atë si një histori humbjeje ose mashtrimi. Ky hendek lidhet drejtpërdrejt me mënyrën se si është ndërtuar kujtesa kolektive në Shqipëri, ku historia është përdorur për dekada si instrument legjitimimi ideologjik dhe jo si fushë e kërkimit kritik.

Në këtë kontekst, analiza e procesit të kthimit të arit nxjerr në pah edhe gabime strukturore të shtetit shqiptar. Gjatë periudhës 1950-1980, Shqipëria e trajtoi çështjen e arit më shumë si instrument diskursiv sesa si objekt negocimi ndërkombëtar. Refuzimi i kompromisit juridik, mosnjohja e vendimeve ndërkombëtare dhe ndërthurja e çështjes së arit me reparacionet e luftës dhe konfliktet ideologjike e nxorën Shqipërinë jashtë kornizës funksionale të Komisionit Trepalësh. Ky pozicion jo vetëm që e zgjati procesin për disa dekada dhe krijoi konflikt me fuqi të mëdha politike si Britania e Madhe dhe SHBA-ja, por edhe e shndërroi Shqipërinë në rastin e fundit evropian që përfitoi nga mekanizmi i kthimit të arit monetar. Edhe pas ndryshimit të sistemit politik, vonesat nuk u shpjeguan vetëm me tranzicionin demokratik. Dokumentacioni i viteve 1990-1998 dëshmon mungesë koordinimi institucional, hezitim politik dhe nënvlerësim të urgjencës administrative. Në fund, Shqipëria ishte pranë humbjes përfundimtare të së drejtës për përfitim për shkak të pasivitetit të vet institucional, jo për shkak të kundërshtimit të palëve ndërkombëtare.

Megjithatë, përgjegjësia nuk ishte e njëanshme. Edhe tri shtetet anëtare të Komisionit Trepalësh vepruan brenda një logjike politike të

Luftës së Ftohtë, ku dosja shqiptare u trajtua si një rast periferik dhe politikisht i ndërlikuar. Kushtëzimi i avancimit të çështjes së arit me zgjidhjen e mosmarrëveshjeve të tjera, veçanërisht me Mbretërinë e Bashkuar, ishte politikisht i kuptueshëm, por jo gjithmonë i domosdoshëm nga pikëpamja e mandatit teknik të komisionit. Megjithatë, asnjë nga të tria shtetet nuk e mohoi parimisht të drejtën e Shqipërisë për kthimin e arit, dhe vendimet kyçe ndërkombëtare mbetën në favor të saj.

Në terma financiarë, vlera e arit të përfituar nga Shqipëria, ndonëse më e vogël sesa pritshmëria publike, duhet parë në raport me përmasat reale të ekonomisë shqiptare në fillim të viteve '90. Në këtë këndvështrim, ajo përfaqësonte një peshë makroekonomike jo të papërfillshme: në vitet 1991-1992 (rreth 7-9% të Produktit të Brendshëm Bruto (PBB)). Kjo e vendos çështjen e arit monetar jo vetëm në planin simbolik të drejtësisë historike, por edhe në dimensionin konkret financiar për një ekonomi postkomuniste, strukturalisht të brishtë dhe në nevojë për financim për mbijetesë. Megjithatë, kostoja e zgjatjes shumëdekadëshe të procesit nuk ishte thjesht ekonomike. Ajo u shoqërua me pasoja të dukshme politike dhe institucionale, përfshirë konsumimin e panevojshëm të kapitalit diplomatik e shtetëror, humbjen e mundësive për një normalizim më të hershëm të marrëdhënieve ndërkombëtare dhe dëmtimin e perceptimit të besueshmërisë shtetërore në arenën ndërkombëtare.

Në përfundim, historia e arit monetar shqiptar ilustron qartë se ndërveprimi midis ideologjisë, historiografisë dhe diplomacisë mund të prodhojë vonesa strukturore afatgjata. Shqipëria ishte rasti i fundit europian jo sepse iu mohua drejtësia, por sepse për dekada refuzoi rregullat e rendit ndërkombëtar brenda të cilit kjo drejtësi mund të realizohej. Ky rast studimor mbetet i rëndësishëm jo vetëm për historinë ekonomike dhe diplomatike të Shqipërisë, por edhe për analizën kritike të mënyrës se si shoqëritë postkomuniste përballen me trashëgiminë e së kaluarës, me kufijtë e përgjegjësisë shtetërore dhe me ndërtimin e kujtesës historike.

Burime e bibliografi:

I. Arkiva:

Arkivi i Ministrisë për Europën dhe Punët e Jashtme, Tiranë (AMPJ)

Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë, Tiranë (AQSH)

National Archives and Records Administration (NARA). Record Groups 84, 59, 260. Diplomatic correspondence U.S.–U.K.–France on Albanian monetary gold and related issues.

The National Archives (TNA), Kew, London. Foreign Office (FO) files on the Corfu Channel Case and its linkage to Albanian monetary gold.

II. Burime dokumentare:

International Court of Justice. *Corfu Channel Case (United Kingdom v. Albania)*. Judgment, 1949.

Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold. *Final Report of the Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold, 1946-1998*. Paris and Washington, DC, 1998.

U.S. Department of State. *Nazi Gold and the Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold*. Declassified documents and reports, 1945-1996.

II. Literaturë:

EIZENSTAT, Stuart E. *Imperfect Justice: Looted Assets, Slave Labor, and the Unfinished Business of World War II*. New York: PublicAffairs, 2003.

Historia e shqiptarëve gjatë shekullit XX, vëll. V. Grup autorësh. Drejtues dhe redaktor shkencor Beqir Meta, Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë. Tiranë: Botimet albanologjike, 2023.

KRASNIQI, Afrim (ed.). *Marrëdhëniet shqiptaro-britanike: 100 vjet raporte – historia, bilanci dhe perspektiva*. Tiranë: Instituti i Historisë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2026.

KRASNIQI, Afrim. *Partitë politike në Shqipëri, 1920-2006*. Tiranë: ISP, 2006.

KRASNIQI, Afrim. *VOA dhe Shqipëria: Viti 1990 në "Zërin e Amerikës"*. Tiranë: Instituti i Historisë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2025.

KRISAFI, Ksenofon. "Ari shqiptar në labirintet diplomatike." *Economicus* 7 (2011): 73-94.

"Restitution of Nazi-Looted Gold: Legal and Political Challenges." *Holocaust and Genocide Studies*.

PROF. DR. AFRIM KRASNIQI

Institute of History / Academy of Sciences of Albania
afrimkrasniqi@gmail.com

S u m m a r y

THE ALBANIAN MONETARY GOLD CASE: FROM IDEOLOGICAL CONFLICT
TO RESOLUTION IN THE TRANSITIONAL PERIOD

The restitution of Albanian monetary gold looted during the Second World War constitutes one of the most complex and protracted cases of the European post-war order, shaped by political, ideological, legal, and geopolitical factors. Closely linked to the evolution of Albania's political system, the issue became subject to competing narratives, myths, and political instrumentalization, further complicated by overlapping claims related to Fascist Italy, Nazi Germany, and former King Zog, as well as by the legal and diplomatic implications of the Corfu Channel case.

Albania was the last European country to benefit from the international mechanism for the restitution of monetary gold, concluding the process only in 1997–1998. This delay did not stem from a denial of Albania's legal entitlement, but rather from the ideologically driven approach of the communist regime, the conflation of restitution claims with broader demands for war reparations, and later institutional weaknesses during the early years of transition.

Drawing on a comparative perspective and archival evidence, the article argues that the resolution of the case reflects a broader historical transformation: the shift from an ideologically isolated system to a state operating within the norms of the international order. The depoliticization of

the issue and the reorientation of foreign policy after 1992 enabled a pragmatic, negotiation-based outcome.

From a historical perspective, the case highlights the persistent gap between professional historiography and public narrative. The closure of the gold case thus represents not only a legal and financial settlement, but also a key moment illustrating the interaction between historical memory, diplomacy, and international law in post-communist Albania.

Over time, all parties involved revised their initial positions, albeit to different degrees. Albania underwent the most profound shift, moving from a rigid, ideologically driven stance to a more flexible and legally grounded approach. International actors also adjusted their positions within the broader context of changing geopolitical dynamics, particularly after the end of the Cold War, facilitating a negotiated resolution.

Nevertheless, the process extended far beyond what might be justified by its material value. Myths, propaganda, and domestic political needs often prevailed over legal reasoning and the principles of international law, contributing to delays and distortions in public understanding. As a result, the case illustrates how political narratives and ideological legacies can overshadow juridical logic and prolong the resolution of otherwise manageable international disputes.

Keywords: Monetary gold, gold return, ideological conflict, post-communist transition, international law.